

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ.:
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟ ΚΟΣΜΟ

«ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ: Η ΕΛΕΝΗ ΤΟΥ
ΕΥΡΙΠΙΔΗ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Αιμιλίας Καραμπούλα

Πτυχιούχου Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, 2011

&

Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, 2019

Αιμιλία Καραμπούλα

(Α.Μ.: 2021ΛΟΣΠΟ12)

«Γυναικεία Στερεότυπα στην Αττική Τραγωδία: Η Ελένη του Ευριπίδη»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΘΩΜΑ ΜΑΡΙΑΝΝΑ (Επόπτρια), Επίκουρη Καθηγήτρια Κλασικής Φιλολογίας.

ΚΟΡΟΛΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ, Επίκουρη Καθηγήτρια Κλασικής Φιλολογίας.

ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΣ, Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας.

Αθήνα 2023

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας ένα πολύ όμορφο ταξίδι γνώσης και εξέλιξης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που με υποστήριξαν και με αγκάλιασαν, δίνοντάς μου δύναμη.

Πρώτα, θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και επόπτρια της εργασίας μου, κ. Μαριάννα Θωμά, που με την πολύτιμη καθοδήγησή της και τη θετική της ενέργεια έκανε το έργο μου ακόμα πιο ευχάριστο. Είμαι ιδιαίτερος ευγνώμων και για τους συνεπιβλέποντες καθηγητές, κ. Αικατερίνη Κορολή και κ. Αμφιλόχιο Παπαθωμά, που έδειξαν μεγάλη προθυμία να με βοηθήσουν.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στη μητέρα μου και τον σύζυγό μου για την ουσιαστική υποστήριξη της προσπάθειάς μου τα δύο αυτά πολύτιμα χρόνια. Η ενθάρρυνση και η συνεισφορά τους στην ολοκλήρωση αυτού του κύκλου σπουδών ήταν τεράστια.

Αφιερώνω την εργασία μου στον γιο μου, Έκτορα, με την ελπίδα να θυμάται πάντα ότι η γνώση είναι το καλύτερο δώρο, που μπορεί να προσφέρει κανείς στον εαυτό του...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	5
1. Η θέση της γυναίκας στην αρχαία Αθήνα	7
1.1. Η γυναίκα στην τραγωδία	10
1.2. Η γυναίκα στον Ευριπίδη	13
2. Η Ελένη στον Ευριπίδη	21
2.1. Ελένη και δολοπλοκία	22
2.2. Ελένη και φιληδονία	30
2.3 Ελένη και ηθική	37
Συμπεράσματα	45
Βιβλιογραφία	47

Εισαγωγή

Ο 5^{ος} αιώνας π.Χ. αποτελεί για τους Αθηναίους μία περίοδο εξέλιξης και προόδου. Παρ' όλο που οι άνθρωποι βιώνουν τα τραγικά γεγονότα του Πελοποννησιακού Πολέμου, ο αιώνας της δημοκρατίας είναι συνδεδεμένος με τη δημιουργικότητα, την κριτική σκέψη και την έκφραση. Έτσι, κάτω από δύσκολες συνθήκες, εδραιώνεται στην Αθήνα το είδος της τραγωδίας και οργανώνονται θεατρικοί αγώνες, κάτι που μέλλει να αλλάξει καλλιτεχνικά ολόκληρο τον κόσμο. Οι υποθέσεις των έργων βασίζονται στα μυθολογικά θέματα, τα οποία οι ποιητές μπολιάζουν με τις σύγχρονες πολιτικές και κοινωνικές ανησυχίες. Με τις τραγωδίες, οι άνθρωποι βγαίνουν για λίγο από τα ασφυκτικά δεοντολογικά όρια και καλούνται να εξετάσουν την καθημερινότητά τους με μια διαφορετική ματιά. Ο Ευριπίδης, ως πιο νέος και πιο τολμηρός, από τους άλλους δύο τραγικούς ποιητές, έθεσε στο έργο του, ως κέντρο, τον άνθρωπο και ξετύλιξε κάθε αδύναμη πλευρά του. Οι χαρακτήρες του απομακρύνονται από το ηρωικό ιδεώδες και τα στερεότυπα των ομηρικών επών. Οι άνδρες αφήνουν για λίγο τον ρόλο του ήρωα και εμφανίζονται τρωτοί, αδύναμοι και συναισθηματικοί, ενώ οι γυναίκες σταματούν να ζουν στην πατριαρχική σκιά της κοινωνίας και βγαίνουν στο προσκήνιο.

Στην παρούσα εργασία, θα επιχειρήσω να εξετάσω τη φωνή της γυναίκας στο έργο του Ευριπίδη και συγκεκριμένα την παρουσία της Ελένης. Αρχικά, θεώρησα σκόπιμο να γίνει μια σύντομη μνεία στη θέση της γυναίκας στην αρχαία Αθήνα γενικά. Η γυναίκα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα είναι ένα πλάσμα χωρίς άποψη και η αποστολή της είναι να προσφέρει στην κοινωνία παιδιά και κυρίως αρσενικά. Για την αθηναϊκή κοινωνία, άλλωστε, πολίτες είναι μόνο οι άνδρες· εκείνοι ψηφίζουν, πολεμούν, διοικούν και παίρνουν αποφάσεις. Οι επιθυμίες και οι πεποιθήσεις μιας γυναίκας δεν έχουν καμία σημασία για την πόλη. Στην ανδρική σκέψη υπάρχει πάντοτε ο φόβος να μην χαλάσει αυτή η ισορροπία, να μην αντιδράσουν οι γυναίκες και αναζητήσουν ποτέ μέρος της εξουσίας τους. Γι' αυτό, τις αντιμετωπίζουν πάντα ως επικίνδυνα όντα, ικανά για κάθε είδους ανήθικη πράξη. Η έρευνα αυτή βοηθά στην κατανόηση των έργων και αποκωδικοποιεί τις προθέσεις των ποιητών σε κάθε περίπτωση.

Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στον τρόπο που παρουσιάζεται η γυναίκα στην τραγωδία. Παρά την κοινωνική αφάνεια που βιώνουν οι γυναίκες στην καθημερινότητά τους, στις τραγωδίες έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Αυτή η έντονη αντίθεση μεταξύ πραγματικής και θεατρικής εικόνας δεν είναι δυνατόν να υφίσταται τυχαία. Ιδιαίτερα οι ηρωίδες του Ευριπίδη εμφανίζονται τολμηρές

και αποφασισμένες να μην υποκύψουν σε οποιασδήποτε μορφής περιθωριοποίηση. Είναι γυναίκες δυναμικές και δεν διστάζουν να ορθώσουν το ανάστημά τους και να φωνάξουν την αλήθεια τους. Συχνά, τα μέσα που χρησιμοποιούν είναι αθέμιτα και χαρακτηρίζονται από δόλια σκέψη και εκδικητική μανία. Οι ευριπίδειες γυναίκες, παρ' όλο που συχνά δρουν με θρασύτητα και κινούνται εκτός των κοινωνικών ορίων, παραδόξως είναι συμπαθείς. Ο ποιητής φροντίζει να προετοιμάζει το κοινό με μια σειρά γεγονότων, που τις έχουν κακοποιήσει ως προσωπικότητες, δικαιολογώντας τελικά τις πράξεις τους.

Εκτενέστερη ανάλυση πραγματοποιείται στον χαρακτήρα της Ελένης. Τα έργα που έχω συμπεριλάβει στη μελέτη μου είναι: *Ανδρομάχη*, *Εκάβη*, *Ελένη*, *Ηλέκτρα* και *Τρωάδες*. Στις τραγωδίες αυτές, η ηρωίδα παρουσιάζεται είτε αυτοπροσώπως, είτε μέσα από τις σκέψεις και τις απόψεις των άλλων χαρακτήρων για το πρόσωπό της. Παραδόξως, η Ελένη του Ευριπίδη δεν είναι άπιστη, με αποτέλεσμα να αναιρείται η βασική κατηγορία που της προσάπτουν από την ομηρική εποχή. Ωστόσο, ο ποιητής της προσδίδει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά, που είναι γνωστά από τον μύθο: δόλο, υποκρισία και ομορφιά. Ο Ευριπίδης παρουσιάζει μια ανατρεπτική Ελένη, αλλά τελικά όχι και τόσο διαφορετική από αυτήν που έχουν στο μυαλό τους οι θεατές.

Στο τέλος, παραθέτω τα συμπεράσματα της μελέτης μου. Ο Ευριπίδης πίσω από κάθε αλήθεια κρύβει και μία πλάνη, κάνοντας το κοινό να αναθεωρεί για κάθε τι δεδομένο. Ο ποιητής χρησιμοποιεί την Ελένη, για να εκφράσει τον προβληματισμό του σχετικά με τη στάση της κοινωνίας απέναντι στις γυναίκες, ενώ ο ίδιος τις αντιμετωπίζει πάντα με κάποια ευγένεια. Ο Ευριπίδης εκθέτει τη γυναίκα στα μάτια του κοινού και την ίδια στιγμή τη δικαιολογεί, αφήνοντας στο τέλος μια γεύση συμπάθειας και κατανόησης της συμπεριφοράς της.

1. Η θέση της γυναίκας στην αρχαία Αθήνα

Η Ελλάδα, κατά την κλασική εποχή, είναι ένας κόσμος κατά βάση ανδροκρατούμενος. Σε αυτόν τον κόσμο, πρωταγωνιστικό ρόλο έχουν η πολιτική και ο πόλεμος. Από τα ομηρικά έπη μέχρι τους αλεξανδρινούς χρόνους, ο πόλεμος είναι υπεύθυνος για την εξέλιξη των πόλεων, τη μοίρα των ανθρώπων και την πρόοδο των κοινωνιών.¹ Οι άνδρες πολεμούν, ορίζουν τους νόμους και αποφασίζουν τον τρόπο με τον οποίο θα λειτουργήσει ολόκληρη η κοινωνία. Ωστόσο, για να συνεχίσει να υπάρχει αυτός ο κόσμος είναι απαραίτητη η γονιμότητα, με σκοπό τη δημιουργία Αθηναίων πολιτών. Η γυναίκα, λοιπόν, αν και απόλυτα υποτιμημένη, είναι χρήσιμη για τη δημιουργία του πιο βασικού στοιχείου της κοινωνίας: των νόμιμων απογόνων. Μετά την κρίση της αριστοκρατικής κοινωνίας κατά τον 7^ο-6^ο π.Χ. αιώνα, η πόλις αναδεικνύεται ως η σημαντικότερη μορφή κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης. Με αυτά τα νέα δεδομένα, εφόσον η γυναίκα είναι υπεύθυνη για την γέννηση Αθηναίων πολιτών και αυτό είναι κάτι που μπορεί να γίνει μόνο στα πλαίσια ενός νόμιμου γάμου από Αθηναίους γονείς,² είναι λογικό ο ρόλος της να επαναπροσδιοριστεί.

Ο γάμος στην αρχαία Ελλάδα ήταν ένας θεσμός που αποσκοπούσε στην εξασφάλιση κυρίως αρσενικών απογόνων, οι οποίοι θα μπορούσαν να κληρονομήσουν την οικογενειακή περιουσία και να συνεχίσουν το όνομα του οίκου τους.³ Η γυναίκα και ιδιαίτερα η Αθηναία μετά τον γάμο βίωνε την απόλυτη απομόνωση και αποχή από κάθε δημόσια εκδήλωση.⁴ Επιπλέον, οι γυναίκες δεν μπορούσαν να συμμετέχουν στα πολιτικά ζητήματα της πόλης, να καταθέσουν σε δικαστήριο και να διαχειριστούν την περιουσία τους. Μοιάζουν με άβουλα πλάσματα που χρειάζονται πάντα έναν αρσενικό συγγενή, που θα αποφασίζει για αυτές καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους.⁵ Πρόκειται άλλωστε για ένα πλάσμα αρκετά νεαρό (12-16 ετών) και χωρίς καμία ουσιαστική εκπαίδευση,⁶ οπότε και εύκολα διαχειρίσιμο. Ο Θουκυδίδης αναφέρει στον *Επιτάφιον τοῦ Περικλέους* ότι για να είναι μια γυναίκα ενάρετη δεν θα πρέπει να αναφέρεται το όνομά της

---

¹ Mossé (2002) 155.

² Παπαδοπούλου (2018) 7.

³ Mossé (2002) 58.

⁴ Reinsberg (1999) 61. Εξάιρεση σε αυτόν τον κανόνα αποτελούσε η συμμετοχή σε ορισμένες γιορτές.

⁵ Blondell, Gamel, Rabinowitz & Zweig (1999) 49.

⁶ Reinsberg (1999) 59. Τα κορίτσια δεν λάμβαναν μόρφωση, αλλά εκπαιδεύονταν από τη μητέρα τους για τα οικιακά ζητήματα.

δημόσια, είτε πρόκειται για καλό, είτε για κακό.⁷ Η γυναίκα, λοιπόν, είχε δύο βασικά καθήκοντα, τη γέννηση και τη φροντίδα των απογόνων και τη διαχείριση του νοικοκυριού.⁸

Ο περιορισμός των γυναικών πραγματοποιείται και χωροταξικά, αφού εκείνες ζουν στον γυναικωνίτη, που αποτελεί έναν ξεχωριστό χώρο στον οίκο.⁹ Η αυστηρή απομόνωση των γυναικών διασφάλιζε ότι αυτές θα παραμείνουν παρθένες μέχρι τον γάμο, αλλά και πιστές σύζυγοι μετά από αυτόν.¹⁰ Οι ανησυχίες αυτές πηγάζουν από τον βαθύτερο φόβο των ανδρών να γεννηθούν νόθα παιδιά, κάτι που θα κλόνηζε τα θεμέλια ολόκληρου του οίκου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, να επικρατήσει μια αντίληψη για το γυναικείο φύλο, ότι χαρακτηρίζεται από φιληδονία και έντονη σεξουαλική επιθυμία,¹¹ η οποία οδηγεί τις γυναίκες να γίνονται άπιστες δολοπλόκες, άγριες, ωμές και αναξιόπιστες.¹² Αυτός ο άμετρος σεξουαλικός πόθος έπρεπε να χαλιναγωγηθεί με οποιονδήποτε τρόπο, ώστε να διασφαλιστεί η δύναμη του Αθηναίου πολίτη. Οι γυναίκες ήταν συνδεδεμένες με τη φύση και έπρεπε να περιθωριοποιηθούν, όπως τα άγρια ζώα, που είναι πάντα απρόβλεπτα.¹³

Η κοινωνία απαιτούσε από τις γυναίκες να είναι ενάρετες και να έχουν αυτοέλεγχο και αγνότητα.¹⁴ Επίσης, η αρετή μιας γυναίκας εξασφαλίζεται και στην περίπτωση που η συμπεριφορά εκείνης συμβάλει στην ακέραιη τιμή του συζύγου της.¹⁵ Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό ότι η μοιχεία για τη γυναίκα είναι κάτι αδιανόητο και απαγορευτικό. Μάλιστα, σε περίπτωση που το παράνομο ζευγάρι γινόταν αντιληπτό κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής πράξης, ο σύζυγος είχε το δικαίωμα ακόμη και να σκοτώσει τον μοιχό.¹⁶ Η γυναίκα υφίστατο και εκείνη τιμωρία, αφού έχανε το δικαίωμα συμμετοχής στις θρησκευτικές τελετές της πόλης, τη μόνη ευκαιρία, δηλαδή,

---

⁷ Παπαδοπούλου (2018) 9.

⁸ Reinsberg (1999) 51. Μάλιστα, η γυναίκα έπρεπε να διαχειρίζεται τα οικονομικά ζητήματα με τέτοιον τρόπο, ώστε να αποδεικνύει συνεχώς ότι δεν είναι σπατάλη και αξίζει τη διατροφή της.

⁹ Παπαδοπούλου (2018) 8.

¹⁰ Reinsberg (1999) 59. Κορίτσια, τα οποία είχαν σεξουαλικές επαφές προ του γάμου, μπορούσαν να πωληθούν από τον πατέρα τους σε σκλαβοπάζαρο (Πλούτ. Σόλ. 23,2) ή να τους αφαιρεθεί το δικαίωμα χρήσης στολιδιών και συμμετοχής σε ιερά (Αισχ. I, 183). Σε περίπτωση που δεν συμμορφώνονταν σε αυτές τις απαγορεύσεις, μπορούσε ο καθένας να τις κακοποιήσει.

¹¹ Reinsberg (1999) 61. Την άποψη αυτή υποστηρίζει η ομολογία του Τειρεσία (Ησ. απ. 179), ο οποίος, αφού μεταμορφώθηκε και στα δύο φύλα, υποστήριξε ότι οι γυναίκες αισθάνονται δέκα φορές πιο έντονη ηδονή κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής πράξης.

¹² Mossé (2002) 156.

¹³ Αθανασοπούλου (2006) 21.

¹⁴ Blondell, Gamel, Rabinowitz & Zweig (1999) 51-52. Η αρετή και η σωφροσύνη ήταν σημαντική και για τους άνδρες, αλλά απαιτείται κυρίως από τις γυναίκες, λόγω της σύνδεσής τους με την ηδονή και τα πάθη.

¹⁵ Αδαμοπούλου (2019) 17.

¹⁶ Reinsberg (1999) 54. Αυτή η ποινή προβλεπόταν και από τους νόμους του Δράκοντος, τον 7ο αιώνα π.Χ.

συμμετοχής σε κάποια κοινωνική εκδήλωση και συχνά εκδιωκόταν από τον σύζυγό της.¹⁷ Άλλες φορές, ο εξαπατημένος σύζυγος φαίνεται πως εκμεταλλευόταν τη μοιχεία της γυναίκας του για να αποσπάσει χρήματα από τον εραστή της. Αυτό αποδεικνύεται στον *Κατά Νεαίρας* λόγο, στον οποίο ο Στέφανος ανακαλύπτει τον Επίνητο με την κόρη του και του ζητάει χρήματα (*Κατά Νεαίρας*, 65). Οι άνδρες, αντίθετα, ήταν επιτρεπτό να συνάψουν σεξουαλικές σχέσεις με άλλες γυναίκες, όπως εταίρες, παλλακίδες και δούλες. Μάλιστα, στην περίπτωση του πολέμου, η απιστία ενός άνδρα με τις αιχμάλωτες θεωρείται αυτονόητη και αποδεκτή και δεν διαταράσσει την οικογενειακή ζωή.¹⁸

Για την πραγματοποίηση μιας έρευνας για τη θέση της γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα, είναι απαραίτητη η μελέτη της γυναικείας εικόνας, όπως παρουσιάστηκε από τους ίδιους τους Έλληνες στην ιστορία, την τέχνη και τη λογοτεχνία.¹⁹ Ο Ησίοδος, στη *Θεογονία* του, περιγράφει τη δημιουργία του γένους των γυναικών από την Πανδώρα, την πρώτη γυναίκα (Ήσ. *Θεογ.* 569-613). Όπως περιγράφεται από τον Ησίοδο, ο Δίας έστειλε τη γυναίκα στους ανθρώπους τιμωρητικά, επειδή εξοργίστηκε με τον Προμηθέα, που του έκλεψε τη φωτιά. Ο μύθος επαναλαμβάνεται με περισσότερες λεπτομέρειες στα *Έργα και Ημέραι* του ίδιου ποιητή. Η Πανδώρα δημιουργείται με τη βοήθεια του Ηφαίστου, ενώ χάρη στην Αθηνά, την Αφροδίτη και τον Ερμή αποκτά τη γνώση της υφαντικής τέχνης, κοσμεύεται με σαγηνευτική ομορφιά και αποκτά δολερή σκέψη (Ήσ. *Έργ.* 60-82). Η Πανδώρα μεταφέρει στους ανθρώπους ένα κουτί με όλες τις δυστυχίες: μόχθους, αρρώστιες και θάνατο (Ήσ. *Έργ.* 90-104). Έτσι, από πολύ νωρίς, γίνεται σαφές ότι στη σκέψη των ανθρώπων η γυναίκα είναι ένα φοβερό κακό στολισμένο με θέλγητρα, από το οποίο δεν μπορεί να ξεφύγει κανένας άνδρας.²⁰ Πράγματι, για τους άνδρες, η γυναικεία οντότητα είναι απαραίτητη για να αποκτήσουν γιους, οι οποίοι θα αναλάβουν τον οίκο, θα κληρονομήσουν την περιουσία και θα τους φροντίσουν στα γεράματα τους. Επομένως, πρόκειται για ένα αναγκαίο βάσανο, το οποίο είναι υποχρεωμένοι να υποστούν. Μέσα από τα έργα του Ησίοδου, σκιαγραφούνται όλες οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη γυναικεία ύπαρξη. Ένα ον κατώτερο, όμορφο, επικίνδυνο, με ακόρεστη διάθεση για φαγητό και έρωτα: ένα πλάσμα που δεν πρέπει ποτέ κανείς να εμπιστεύεται.

---

¹⁷ Mossé (2002) 63.

¹⁸ Reinsberg (1999) 27.

¹⁹ Mossé (2002) 101.

²⁰ Mossé (2002) 105.

Ο Σιμωνίδης, ο Αμοργινός, ένας μεταγενέστερος ποιητής του Ησίοδου, στον *Ίαμβον Γυναικῶν*, καταγραφεί δέκα κατηγορίες γυναικών. Από τις κατηγορίες αυτές, μόνο η μία κερδίζει τον σεβασμό του ποιητή (η γυναίκα μέλισσα), η οποία συνδέεται με τις οικιακές αρετές. Τα υπόλοιπα είδη γυναίκας αντιστοιχούν στην αναίδεια, την ανοησία, την αφροσύνη, τη φιληδονία, την οκνηρία, την ασχήμια κ.ο.κ.²¹ Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο μύθος των Αμαζόνων. Οι Αμαζόνες είναι γυναίκες πολεμίστριες που πραγματοποίησαν εκστρατεία κατά των Αθηναίων και ηττήθηκαν κατά κράτος. Η ήττα των Αμαζόνων συμβολίζει την επιτακτική ανάγκη της επικράτησης της πατριαρχικής κοινωνίας και της υποταγής των κατωτέρων φύσης γυναικών.²²

1.1. Η γυναίκα στην τραγωδία

Κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα, ανθίζει στην Αθήνα το δραματικό είδος της τραγωδίας και γεννάται το θέατρο, που αναδεικνύεται ως ο πιο ουσιαστικός τρόπος έκφρασης της πόλης. Η τέχνη του θεάτρου βρίσκεται στην ακμή της για έναν ολόκληρο αιώνα με τις κωμωδίες του Αριστοφάνη και τις τραγωδίες του Αισχύλου, του Σοφοκλή και του Ευριπίδη.²³ Δυστυχώς έχει διασωθεί μικρό μέρος της δραματουργικής παραγωγής των τριών τραγικών ποιητών, αρκετά ενδεικτικό, όμως, για να διεξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα για την κοινωνία της εποχής.²⁴ Οι υποθέσεις των θεατρικών έργων αντλούν τα θέματα τους, κατά βάση, από τον μύθο. Ωστόσο, είναι δύσκολο να υποθέσει κάποιος ότι οι θεατρικές ιστορίες δεν εξέφραζαν τους Αθηναίους.²⁵

Μπορεί κανείς εύκολα να διακρίνει, ότι, ενώ οι γυναίκες είναι πλάσματα απόλυτα περιθωριοποιημένα στην καθημερινότητα της Αθήνας και ιδιαίτερα στη δημόσια ζωή, στο δράμα συχνά κατέχουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Μάλιστα, ως επί το πλείστον, η δράση τους λαμβάνει χώρα όχι μέσα στον οίκο, όπως θα ήταν αναμενόμενο, αλλά στον δημόσιο χώρο των ανδρών.²⁶ Ακόμα πιο παράδοξος είναι ο λόγος των γυναικών, οι οποίες εκφράζουν ιδέες και συναισθήματα που είναι αδιανόητο να ειπωθούν από μια Αθηναία του 5^{ου} π.Χ. αιώνα.²⁷ Οι γυναίκες μιλούν με

---

²¹ Mossé (2002) 107-108.

²² Παπαδοπούλου (2018) 9-10.

²³ Mossé (2002) 111.

²⁴ Αδαμοπούλου (2019) 19.

²⁵ Mossé (2002) 113.

²⁶ Blondell, Gamel, Rabinowitz & Zweig (1999) 60.

²⁷ Mossé (2002) 114.

πυγμή και αυτοπεποίθηση, διεκδικούν τα όνειρά τους, εκφράζουν τις επιθυμίες τους, εκδικούνται και τιμωρούν.²⁸

Η τραγωδία ανατρέπει τους ρόλους των δύο φύλων και διαταράσσει τον αυστηρό διαχωρισμό ανάμεσα τους. Παρατηρούνται συχνά γυναίκες με σθένος να διεκδικούν την εξουσία και να παίρνουν τον νόμο στα χέρια τους, όταν νιώθουν ότι αδικούνται, αλλά και άνδρες να δρουν με ατολμία, φόβο και αναποφασιστικότητα, επιδεικνύοντας, με αυτόν τον τρόπο, μια θηλυπρεπή συμπεριφορά.²⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αντιστροφής είναι ο *Αγαμέμνων* του Αισχύλου, όπου η Κλυταιμνήστρα παρουσιάζεται επιβλητική να στέκεται δημόσια και να μιλά με θάρρος ως μόνη κυρίαρχος. Η βασίλισσα με τον δημόσιο λόγο της καταπατά τον ρόλο της ως γυναίκα.³⁰ Από την άλλη πλευρά, ο σύντροφός της, Αίγισθος εμφανίζεται ελάχιστα στην *Όρεστεια*, ενώ η βασίλισσα πρωταγωνιστεί από την αρχή μέχρι το τέλος.³¹ Θα φανταζόταν κανείς ότι ο άνδρας που «έκλεψε» τη γυναίκα του Αγαμέμνονα, έχει μια ισχυρή και επιβλητική προσωπικότητα. Ωστόσο, η εικόνα του Αιγίσθου είναι απογοητευτική. Εμφανίζεται άβουλος και σχεδόν θηλυπρεπής, ακολουθώντας πιστά τις οδηγίες της Κλυταιμνήστρας. Ο Αίγισθος είναι απλά ο συνεργός στην εκδίκηση της βασίλισσας.³² Η Κλυταιμνήστρα έχει ευνοχίσει τον Αίγισθο ακριβώς όπως και τον Αγαμέμνονα. Ο Χορός αντιδρά και τον χαρακτηρίζει γυναίκα, αναγνωρίζοντας την αντιστροφή των ρόλων (Αίσχ. *Άγ.* 1625). Η Κλυταιμνήστρα έχει διαπράξει μοιχεία με τον εχθρό του οίκου της, έχει καταλάβει την εξουσία του τόπου και έχει δολοφονήσει τον στρατηγό· έχει διαταράξει πλήρως, δηλαδή, την κοινωνική ομαλότητα του τόπου και την πατριαρχική οργάνωση. Ενάντια στις κοινωνικές συμβάσεις, η βασίλισσα επαναστατεί, εκπροσωπώντας κάθε γυναίκα και μητέρα που υποφέρει από την πατριαρχία.³³ Φαίνεται ότι στη βασίλισσα είναι απεχθής η ανδρική υπεροχή και μισεί τον Αγαμέμνονα, κυρίως ως άνδρα. Ο θάνατός του δεν είναι απλώς μια πράξη εκδίκησης, αλλά ένας τρόπος εξασφάλισης της προσωπικής της ελευθερίας. Για τον λόγο αυτόν, επιλέγει για σύντροφο ένα θηλυπρεπές μοντέλο άνδρα, όπως αυτό του Αιγίσθου.

---

²⁸ Παπαδοπούλου (2018) 11. Γίνονται αναφορές στη θέση της γυναίκας και στον τρόπο που εκείνη οφείλει να δράσει τόσο από τις ίδιες τις πρωταγωνίστριες, όσο και από τον Χορό.

²⁹ Αδαμοπούλου (2019) 20.

³⁰ Goldhill (2008) 89.

³¹ Wolfie (2009) 698-699.

³² Wolfie (2009) 700. Η ιστορία παρουσιάζεται εντελώς διαφορετικά σε σχέση με την ομηρική εκδοχή, κατά την οποία ο Αίγισθος είναι αυτός που καταστρώνει και εκτελεί τη δολοφονία του Αγαμέμνονα, ενώ η Κλυταιμνήστρα έχει έναν παθητικό ρόλο.

³³ Winnington-Ingram (1948) 146-147.

Η τραγωδία, λοιπόν, δίνει την ευκαιρία στις γυναίκες να βγουν από τα σπίτια τους, να ακουστούν δημόσια και να δράσουν με έναν τρόπο με τον οποίο μια πραγματική Αθηναία δεν θα τολμούσε να δράσει ποτέ. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι αυτή η δράση επιτρέπει στην πόλη της Αθήνας να αμφισβητήσει τον εαυτό της και να επαναπροσδιοριστεί.³⁴ Βέβαια, οι τραγικές γυναικείες μορφές εμφανίζονται στη σκηνή καθορισμένες πάντα από κάποιον άνδρα, δηλαδή ως μητέρες, σύζυγοι ή αδερφές ενός σπουδαίου Αθηναίου.³⁵ Ωστόσο, στην τραγωδία οι γυναίκες έχουν τη δυνατότητα να μιλούν οι ίδιες για τον εαυτό τους μέσα από μακροσκελείς λόγους, χωρίς να χρειάζεται η μεσολάβηση κάποιου αρσενικού κηδεμόνα, όπως γινόταν στην κλασική Αθήνα. Ακόμα και αν είναι οι άνδρες ποιητές που γράφουν τα λόγια τους, ο θεατής έχει την ευκαιρία να τις γνωρίσει και να ακούσει για πρώτη φορά όσα έχουν να πουν.

Τα δεδομένα αυτά προκαλούν εντύπωση στους σύγχρονους ερευνητές, αφού τα κείμενα είναι γραμμένα από άνδρες συγγραφείς και τα έργα προορισμένα να παιχτούν από άνδρες ηθοποιούς για το ανδρικό κοινό της Αθήνας. Οι Αθηναίοι βλέπουν επί σκηνής να παίρνει σάρκα και οστά ο πιο απεχθής εφιάλτης τους: δυναμικές γυναίκες με άποψη και επιχειρήματα να εκφράζονται δημόσια, να απιστούν, να εξαπατούν, να διεκδικούν την εξουσία και το χειρότερο, να αποδεικνύονται πολλές φορές πιο ικανές και πιο έξυπνες από τους άνδρες. Γεννώνται, λοιπόν, εύλογα ερωτήματα, όπως, γιατί οι γυναικείοι χαρακτήρες εμφανίζονται τόσο συχνά στην τραγωδία και γιατί δεν συμμορφώνονται με τα ιδανικά της σωστής συμπεριφοράς της εποχής; Γιατί οι άνδρες βάζουν τις γυναίκες να παραβιάζουν τους ηθικούς κώδικες και να υποτιμούν το ανδρικό φύλο; Αυτή η εστίαση στη γυναικεία συμπεριφορά αποκαλύπτει ουσιαστικά τη βαθιά ανδρική ανησυχία. Οι γυναίκες παρουσιάζονται, όπως φαντάζονταν οι άνδρες ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν αν βρουν πρόσφορο έδαφος. Τα έργα αυτά θα μπορούσαν να είναι μια προειδοποίηση στο ανδρικό κοινό για τους κινδύνους που ελλοχεύουν, σε περίπτωση που οι γυναίκες σταματήσουν να περιφρουρούνται και δράσουν ανεξέλεγκτα.³⁶ Με άλλα λόγια, η τραγωδία δεν αποκαλύπτει απλώς την ιδεολογία των ανθρώπων γύρω από το φύλο, αλλά κατά κάποιον τρόπο τη δικαιώνει, αποδεικνύοντας ότι οι άνδρες έχουν κάθε λόγο να θεωρούν τις γυναίκες επικίνδυνες.

---

³⁴ Karen & Funke (2013) 16.

³⁵ Karen & Funke (2013) 17.

³⁶ Blondell, Gamel, Rabinowitz & Zweig (1999) 61.

Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι γυναίκες, αν και περιθωριοποιημένες, αποτελούν σημαντικό μέρος της κοινωνίας. Καταρχάς, κρατούν σταθερά τα θεμέλια του οίκου, δηλαδή του πρώτου στοιχείου της πόλεως, δημιουργούν δεσμούς μεταξύ οικογενειών, μεταφέρουν περιουσία από τον έναν οίκο στον άλλον και είναι υπεύθυνες για την ιθαγένεια των πολιτών.³⁷ Άλλωστε, στον μύθο από τον οποίο άντλησε τα θέματά της η τραγωδία, οι γυναίκες έχουν σημαντικό ρόλο, ως εξέχοντα πρόσωπα της ελληνικής κοινωνίας. Επιπλέον, όπως έχει αναφερθεί, η Αθήνα βρίσκεται σε μια εξελικτική φάση. Μια εξήγηση, λοιπόν, που θα μπορούσε να δοθεί στα ερωτήματα που τέθηκαν, είναι ότι οι άνθρωποι προσπαθούν να κατανοήσουν τις συγκρούσεις μεταξύ των δύο φύλων. Ακόμα και αν κάποιος Αθηναίος θεωρούσε άσκοπο όλο αυτό το κυνήγι των γυναικών, σίγουρα δεν θα μπορούσε να ξεστομίσει αυτήν την άποψη. Ίσως αυτές οι δυναμικές γυναίκες που έχουν κρίση και άποψη να είναι ελκυστικές στο ανδρικό κοινό.³⁸ Το θέατρο δεν γεννήθηκε απλώς για να ψυχαγωγήσει, αλλά για να προβληματίσει και να βάλει σε σκέψεις το κοινό. Οι θεατές βλέπουν στη σκηνή γνώριμα θέματα από τον μύθο, με εντελώς όμως διαφορετική προσέγγιση. Αυτό είναι απόλυτα λογικό, γιατί τα έργα δεν παίζονται στον ηρωικό κόσμο, αλλά σε μια εποχή προόδου, στην πόλη που ο πολιτισμός διαρκώς εξελίσσεται.³⁹ Οι γυναικείοι χαρακτήρες μπορούν να ερμηνευθούν με πολλούς διαφορετικούς τρόπους στην τραγωδία. Έτσι, είναι εύλογο που, κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, πολλοί κλασικοί ερευνητές στράφηκαν στο συγκεκριμένο είδος για τη διεξαγωγή μιας μελέτης σχετικής με τη θέση της γυναίκας στην αθηναϊκή κοινωνία του 5^{ου} π.Χ. αιώνα.⁴⁰

1.2. Η γυναίκα στον Ευριπίδη

Ο Ευριπίδης ήταν νεότερος από τον Σοφοκλή και τον Αισχύλο και δημιούργησε το έργο του κυρίως κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος, που διήρκεσε περίπου 30 χρόνια, σημάδεψε βαθιά όλους τους Έλληνες, προκάλεσε ανυπολόγιστες καταστροφές σε όλα τα επίπεδα, χάρισε τη χώρα σε δύο στρατόπεδα και οδήγησε στην πτώση της αθηναϊκής ηγεμονίας και την κατάργηση της δημοκρατίας. Ο Ευριπίδης, βιώνοντας αυτά τα

---

³⁷ Allan (2008) 50.

³⁸ Allan (2008) 55.

³⁹ Allan (2008) 54.

⁴⁰ Karen & Funke (2013) 21.

τραγικά γεγονότα, ήταν αδύνατον να μείνει ανεπηρέαστος κατά τη συγγραφή του έργου του.⁴¹ Έτσι, ο ποιητής συχνά σχολιάζει τα «κακώς κείμενα» της εποχής στην πολιτική ζωή, καθώς και άλλα ζητήματα που απασχολούσαν τους ανθρώπους της εποχής του. Τα κείμενά του φανερώνουν τις πνευματικές ανησυχίες του και παρουσιάζουν έναν κόσμο ρευστό, στον οποίο τίποτα δεν είναι δεδομένο.⁴² Ο Ευριπίδης, ουσιαστικά, προσπαθεί να αφυπνίσει το κοινό και να καλλιεργήσει την κριτική του σκέψη με τη μέθοδο της αμφισβήτησης. Στα έργα του, οι καθιερωμένες αξίες ανατρέπονται, όπως οι θεσμοί, ο πόλεμος, ο ηρωισμός, οι ρόλοι των φύλων, η μαντική τέχνη, ακόμα και οι θεοί. Ο Ευριπίδης είναι ξεκάθαρα επηρεασμένος από τη σοφιστική, όμως οι σοφιστικές απόψεις δεν αναπαράγονται τυφλά, αλλά μεταφέρονται με έναν ιδιαίτερο τρόπο στα έργα, έχοντας πάντα τη σφραγίδα του ποιητή.⁴³ Για όλους αυτούς τους λόγους, δεν έχει άδικα χαρακτηριστεί «από σκηνης φιλόσοφος».⁴⁴

Ο Ευριπίδης αντλεί τα θέματά του από τον μύθο, χωρίς όμως να προβαίνει σε μια πιστή αναπαραγωγή των πηγών του. Οι ιστορίες μεταβάλλονται και αναδιηγούνται, με αποτέλεσμα να αναδύονται έργα καινοτόμα στα οποία επικρατεί τελικά η φωνή του Ευριπίδη. Επίσης, προσπαθώντας να ανατρέψει τα δεδομένα της εποχής, χρησιμοποιεί συχνά αντίθετες έννοιες, όπως *Έλληνας* και *Βάρβαρος*, *είναι* και *φαίνεσθαι*, *αλήθεια* και *ψέμα*, *γυναίκα* και *άνδρας*.⁴⁵ Τα κείμενα είναι απαλλαγμένα από τους ηθικούς κώδικες και τον συντηρητισμό της εποχής του. Ο ποιητής δίνει φωνή σε ομάδες ανθρώπων που δεν είχαν την ευκαιρία να εκφραστούν στην Αθήνα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, όπως γυναίκες, δούλοι, ηλικιωμένοι και ξένοι. Τα έργα του, λοιπόν, παρουσιάζουν τη δημοκρατία στην απόλυτη μορφή της, όπου όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι και δεν έχουν δικαιώματα ανάλογα με το φύλο, την ηλικία ή την καταγωγή τους.⁴⁶

Όσον αφορά τη γυναίκα, ο Ευριπίδης στην παρουσιάζει αρκετά διαφοροποιημένη σε σχέση με τον Αισχύλο και τον Σοφοκλή, διεισδύοντας στην ψυχή και στις σκέψεις της.⁴⁷ Το πόσο σημαντική θέση έχουν οι γυναίκες στον Ευριπίδη μαρτυρεί το γεγονός, ότι τα περισσότερα από τα διασωθέντα έργα του έχουν γυναικεία ονόματα (*Άλκηστις*, *Άνδρομάχη*, *Βάκχαι*, *Έκάβη*, *Ελένη*,

---

⁴¹ Κατσουρίνη (2019) 29-30. Ο Ευριπίδης έζησε την αρχή της αθηναϊκής ηγεμονίας, αλλά και όλα τα γεγονότα από την αρχή του πολέμου, το 431 π.Χ. μέχρι και την εγκαθίδρυση της ολιγαρχίας στην Αθήνα το 404 π.Χ.. Δυστυχώς δεν πρόλαβε να δει την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

⁴² Αθανασοπούλου (2006) 23.

⁴³ Κατσουρίνη (2019) 30. Ο Ευριπίδης, πολλές φορές, δεν διστάζει να επικρίνει τους σοφιστές και να αμφισβητεί τις απόψεις τους.

⁴⁴ Αθανασοπούλου (2006) 23.

⁴⁵ Κατσουρίνη (2019) 31.

⁴⁶ Αθανασοπούλου (2006) 25.

⁴⁷ Αθανασοπούλου (2006) 21.

Ηλέκτρα, Ηρακλείδα, Ίφιγένεια ή έν Αύλίδι, Ίφιγένεια ή έν Ταύροις, Μήδεια, Τρωάδες). Ο Ευριπίδης βγάξει τη γυναίκα από τον γυναικωνίτη και της δίνει τη δυνατότητα να εκφραστεί. Το ανδρικό κοινό, ίσως, να ακούει με έκπληξη τις γυναίκες να εκφράζονται ελεύθερα με τόσο χειμαρρώδη τρόπο. Οι ηρωίδες του Ευριπίδη δεν είναι τέλειες, αντίθετα έχουν πάθη και αδυναμίες σαν κανονικοί άνθρωποι. Δρουν με δυναμισμό και τόλμη, έχοντας εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους και κυρίως στο μυαλό τους. Οι γυναίκες αυτές αγαπούν, ερωτεύονται, μηχανορραφούν και εκδικούνται ανεξέλεγκτα.⁴⁸ Πολλές φορές, η συμπεριφορά τους είναι ακραία και η εκδικητική τους μανία υπερβολική. Ο Ευριπίδης, μέσα από τα έργα του, φροντίζει να εξηγήσει κάθε φορά τους λόγους για τους οποίους η κάθε γυναίκα οδηγήθηκε σε μια ακραία πράξη και αποδεικνύει ότι πάντα υπάρχει αιτία για κάθε κακό, θυματοποιώντας ακόμα και τις πιο αδίστακτες γυναίκες.⁴⁹ Ο ποιητής προσπάθησε, ουσιαστικά, να παρουσιάσει τον καθημερινό αγώνα της Αθηναίας να βγει από την αφάνειά της και να αποδείξει ότι δεν είναι ένα υποδεέστερο ον.⁵⁰ Ο αγώνας αυτός φανερώνεται τώρα μπροστά στους Αθηναίους, οι οποίοι, πολύ πιθανόν, να συνειδητοποιούν με αμηχανία ότι οι γυναίκες δεν είναι τελικά αντικείμενα, αλλά άνθρωποι με άποψη και συναισθήματα.

Αυτή η αντιστροφή των ρόλων των δύο φύλων επιτρέπει, κατά κάποιον τρόπο, και την κατανόηση της γυναικείας ψυχοσύνθεσης από τους άνδρες.⁵¹ Βέβαια, η δράση των γυναικών, ακόμα και αν ενδόμυχα ευαισθητοποιεί το κοινό, την ίδια στιγμή το γεμίζει φόβο και άγχος για την ενδεχόμενη κατάρρευση της πατριαρχικής εξουσίας. Αμφισβητείται ακόμα και ο ανδρικός ηρωισμός, αφού παρουσιάζονται γυναίκες γενναίες και εξουσιαστικές, που κλέβουν τις εντυπώσεις και αποδεικνύουν την κατωτερότητα των ανδρών.⁵² Ο Ευριπίδης, λοιπόν, αμφισβητεί τα ανδρικά προνόμια και καταδικάζει την ανδρική απολυταρχία.⁵³

Ωστόσο, ο ποιητής δεν προσπάθησε σε καμία περίπτωση να αμφισβητήσει τον παραδοσιακό ρόλο των γυναικών στην πόλη. Αντίθετα, είναι πάντα ξεκάθαρο ότι η γυναίκα είναι ο φύλακας της οικογένειας και εξαρτάται απόλυτα από τους άνδρες. Παρά τον δυναμισμό της,

---

⁴⁸ Αθανασοπούλου (2006) 23. Ο Ευριπίδης, για πρώτη φορά, εισάγει τόσο έντονα τον έρωτα στο θέατρο, τοποθετώντας στη σκηνή ερωτευμένες γυναίκες που, για χάρη του αγαπημένου τους, είναι έτοιμες να ξεπεράσουν κάθε όριο.

⁴⁹ Ρίζου (2020) 45.

⁵⁰ Αδαμοπούλου (2019) 25.

⁵¹ Summons (2005) 13.

⁵² Ρίζου (2020) 44.

⁵³ Reinsberg (1999) 65.

παραμένει ένα πλάσμα ευαίσθητο και καταφεύγει συχνά σε δάκρυα και οδυρμούς.⁵⁴ Δεν είναι λίγα τα αποσπάσματα των έργων που επιβεβαιώνουν τα δεινά που προκαλεί η ύπαρξη των γυναικών. Ο Ιάσοντας εύχεται να υπήρχε κάποιος άλλος τρόπος να αποκτηθούν απόγονοι, για να απαλλαγθεί ο κόσμος από τις συμφορές που προκαλούν οι γυναίκες (Εὐρ. *Μήδ.* 573-575), ενώ ο Ιππόλυτος προτείνει να ανταλλάσσουν οι άνδρες προσφορές στον Δία με τον σπόρο των παιδιών τους. Στη συνέχεια, ο Ιππόλυτος αναφέρει ότι η γυναίκα αποτελεί τόσο μεγάλο κακό για έναν άνδρα, που ο πατέρας της δίνει προίκα για να την ξεφορτωθεί και ο σύζυγός της βάζει στο σπίτι του το μεγαλύτερο βάσανο. Καταλήγει ότι το ασφαλέστερο είδος γυναίκας είναι αυτή που δεν έχει μυαλό, ενώ η έξυπνη είναι επικίνδυνη και σεξουαλικά ασυγκράτητη (Εὐρ. *Ίππ.* 616-642). Τα λόγια αυτά στις τραγωδίες του Ευριπίδη δεν αναιρούν τα όσα αναφέρθηκαν για τη συμπάθειά του στο γυναικείο φύλο. Μπορεί οι γυναίκες των έργων του να αποκτούν φωνή και να ορθώνουν το ανάστημά τους, σε καμία περίπτωση, όμως, δεν θα μπορούσαν να ξεφύγουν από την παράδοση και την εικόνα που έχει χτιστεί γι' αυτές επί αιώνες.⁵⁵ Ακόμα και αν οι ηρωίδες κινούνται έξω από τα κοινωνικά όρια, γίνονται αδίστακτες και έχουν ηγετικό χαρακτήρα, πάντα κατανοούν τον ρόλο τους ως μητέρες, σύζυγοι και παρθένες.⁵⁶

Εξαιτίας αυτού του τρόπου, που παρουσιάστηκαν οι γυναικείες μορφές στον Ευριπίδη, ο ποιητής δέχτηκε έντονη κριτική από τους συγχρόνους του και κυρίως από τον Αριστοφάνη.⁵⁷ Στην κωμωδία *Θεσμοφοριάζουσαι*, ο Αριστοφάνης παρουσιάζει τον Ευριπίδη να αφηγείται στον Μνησίλοχο ότι οι γυναίκες πρόκειται να τον τιμωρήσουν σκληρά, επειδή τις κατηγορεί στα έργα του (Αριστοφ. *Θεσμ.* 80-85). Το έργο αυτό είναι ένα από τα στοιχεία που οδήγησαν στον εσφαλμένο, όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια, χαρακτηρισμό του Ευριπίδη ως «μισογύνη».⁵⁸ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι, πολλές φορές, η απέχθεια απέναντι στο γυναικείο φύλο δεν εκφράζεται από τους άνδρες, αλλά από τις ίδιες τις γυναίκες. Η Ανδρομάχη, εξιστορώντας τις συμφορές της, παραδέχεται ότι οι θρήνοι και οι μελοδραματισμοί είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με τη γυναικεία φύση (Εὐρ. *Άνδρ.* 93-95). Στη συνέχεια του ίδιου έργου, όταν η Ερμιόνη εμφανίζεται στη σκηνή, επιδεικνύει τα στολίδια που φοράει, επιβεβαιώνοντας την απληστία των γυναικών και τη δίψα τους για υλικά αγαθά. (Εὐρ. *Άνδρ.* 147-148). Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι, ενώ η

---

⁵⁴ Mossé (2002) 123-124.

⁵⁵ Mossé (2002) 126.

⁵⁶ Chong-Gossard & Li (2018) 72.

⁵⁷ Αθανασοπούλου (2006) 23.

⁵⁸ March (1990) 32.

Ερμιόνη καταγγέλλει πως η Ανδρομάχη είναι ερωμένη του συζύγου της (Εὐρ. *Ανδρ.*177-180), οι θεατές γνωρίζουν ότι δεν πρόκειται για δική της επιλογή, αφού είναι πολεμικό τρόπαιο. Αμέσως μετά, ο Χορός επικρίνει τη γυναικεία ζήλια και εκδικητικότητα ((Εὐρ. *Ανδρ.* 181-182). Στο τέλος της συνάντησης των δύο γυναικών, η Ανδρομάχη προβαίνει σε μία ακόμα αχρείαστη επίθεση στο γυναικείο φύλο, λέγοντας ότι δεν υπάρχει μεγαλύτερο κακό για την ανθρωπότητα από τη γυναίκα (Εὐρ. *Ανδρ.* 269-273).⁵⁹ Εδώ, ο στόχος του Ευριπίδη είναι διπλός: αφενός να τονίσει το θέμα της παράλογης υποτίμησης των γυναικών και αφετέρου να κάνει αρεστή την Ανδρομάχη στους θεατές, παρά την ξένη καταγωγή της.⁶⁰ Η Ανδρομάχη εκφράζει αντίστοιχες απόψεις και στις *Τρωάδες*, όπου αναφέρει ότι όποια γυναίκα βγαίνει από το σπίτι της διατρέχει τον κίνδυνο να κακολογηθεί (Εὐρ. *Τρ.* 648-649).

Η καχυποψία μεταξύ γυναικών εμφανίζεται και σε άλλα έργα του Ευριπίδη και συνήθως έχει τη μορφή ρητορικού αγώνα ανάμεσα σε δύο ηρωίδες.⁶¹ Σε αυτόν τον αγώνα, συνήθως η μία γυναίκα εκπροσωπεί την ηθική τάξη και την ενάρετη συμπεριφορά, ενώ η άλλη το ανεξέλεγκτο πάθος και την ξεδιαντροπιά. Τέτοιες λογομαχίες υπάρχουν ανάμεσα στην Εκάβη και την Ελένη (*Τρωάδες*), στην Ανδρομάχη και την Ερμιόνη (*Ανδρομάχη*), στην Ηλέκτρα και την Κλυταιμνήστρα (*Ηλέκτρα*). Σε αυτά τα έργα, οι άνδρες έχουν δευτερεύοντα ρόλο και παρουσιάζονται μονάχα ως αιτία της έριδας των γυναικών και όχι ως πρωταγωνιστές.⁶² Μέσα από τις τραγωδίες του Ευριπίδη φαίνεται ότι είναι τόσο διαδεδομένο και αποδεκτό από την κοινωνία το μοτίβο της κακιάς και επικίνδυνης γυναίκας, που θα ήταν πιο εύκολο μια Αθηναία να εμπιστευθεί έναν άνδρα, παρά το ίδιο της το φύλο.⁶³

Στην *Ηλέκτρα* ο Ευριπίδης κάνει σαφές ότι μια γυναίκα μπορεί να φέρει την απόλυτη καταστροφή σε έναν οίκο. Η δολοφονία του Αγαμέμνονα και η μοιχεία μετατρέπουν την Κλυταιμνήστρα στο πιο επικίνδυνο είδος γυναίκας: εκείνης που διψάει για σαρκική επαφή, εξουσία και εκδίκηση. Ο Χορός δεν αναφέρεται ποτέ στον ρόλο του Αιγίσθου, ρίχνοντας την απόλυτη ευθύνη στην άπιστη σύζυγο.⁶⁴ Στη λογομαχία της με την Ηλέκτρα, το κοινό ίσως θα

---

⁵⁹ Roisman (2023) 65. Ο Ευριπίδης τοποθετεί στο στόμα της Ανδρομάχης όλες τις πατριαρχικές απόψεις για τις γυναίκες, που έχουν παγιωθεί στην αθηναϊκή κοινωνία.

⁶⁰ Pace (2018) 119. Στις τραγωδίες του Ευριπίδη υπάρχει συχνά το στοιχείο της «ξένης» γυναίκας, που ζει μακριά από την πατρίδα της. Τέτοια παραδείγματα γυναικών είναι η Ελένη, η Μήδεια, η Ιφιγένεια και όλες οι Τρωαδίτισσες, οι οποίες, μετά το τέλος του πολέμου, είναι καταδικασμένες να ζήσουν ως αιχμάλωτες στην Ελλάδα.

⁶¹ Chong-Gossard & Li (2018) 89. Οι άγριες επιθέσεις της μιας γυναίκας στην άλλη θα μπορούσαν να έχουν δημιουργηθεί για να διασκεδάσουν το ανδρικό κοινό, το οποίο πιθανόν να τις βλέπει σαν αστείες φιγούρες.

⁶² Chong-Gossard & Li (2018) 71-72.

⁶³ Chong-Gossard & Li (2018) 76.

⁶⁴ Chong-Gossard & Li (2018) 82.

περίμενε η Κλυταιμνήστρα να χρησιμοποιήσει ως κίνητρο τη θυσία της Ιφιγένειας, όπως έγινε στον *Αγαμέμνονα* του Αισχύλου. Η Κλυταιμνήστρα του Ευριπίδη, όμως, αναφέρει ότι για τον θάνατο της Ιφιγένειας ευθύνεται η ανηθικότητα της Ελένης και η αδυναμία του Μενελάου να συγκρατήσει τη σύζυγό του (Εὐρ. *Ηλ.* 1027-1029). Αμέσως μετά, παραδέχεται ότι ο πραγματικός λόγος που δολοφόνησε τον σύζυγό της είναι ότι εκείνος επέστρεψε από τον πόλεμο με μια παλλακίδα (Εὐρ. *Ηλ.* 1033-1034). Ο Αγαμέμνονας, μετά από όλο το κακό που προκάλεσε στην οικογένειά του, φέρνει μαζί του την Κασσάνδρα, μια βάρβαρη ερωμένη, και η Κλυταιμνήστρα είναι υποχρεωμένη να την ανεχτεί στο παλάτι της. Η Κλυταιμνήστρα καταλήγει, λέγοντας ότι οι γυναίκες είναι ανόητες, γιατί όταν οι σύζυγοί τους διαπράττουν απιστία, τότε εκείνες τους μιμούνται και αναζητούν άλλον άνδρα. Ωστόσο, σύμφωνα με την Κλυταιμνήστρα, η γυναίκα υφίσταται την κατακραυγή της κοινωνίας, ενώ ο σύζυγος, που είναι ο ηθικός αυτουργός της απιστίας της, παρουσιάζεται ως θύμα (Εὐρ. *Ηλ.* 1035-1040). Σε αυτό το σημείο, υποστηρίζεται ξεκάθαρα η άποψη ότι η κοινωνία αποδέχεται την ανδρική μοιχεία, ενώ τη γυναικεία όχι.⁶⁵ Αυτό επιβεβαιώνεται από τα λόγια του Χορού στη συνέχεια, που λέει ότι μια γυναίκα οφείλει πάντα να συγχωρεί τον σύζυγό της (Εὐρ. *Ηλ.* 1051-1054). Από την άλλη μεριά, η Ηλέκτρα δεν πείθεται από τα επιχειρήματα της μητέρας της και επιρρίπτει όλες τις ευθύνες σε εκείνη. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν κάνει κανένα σχόλιο σχετικά με τη θυσία της Ιφιγένειας και τη μοιχεία του πατέρα της, για τον οποίο έχει να πει μόνο κολακευτικά λόγια και τον αναφέρει ως τον «πρώτο άνδρα της Ελλάδας» (Εὐρ. *Ηλ.* 1066).

Όλα αυτά τα στοιχεία μπορεί να φαίνεται ότι υποτιμούν τις γυναίκες, αλλά παράλληλα, με κάποιον τρόπο τις δικαιώνουν και υπογραμμίζουν ότι δεν φταίνε εκείνες που συμπεριφέρθηκαν με σκληρότητα. Σε έναν άδικο και εχθρικό κόσμο δεν είχαν άλλη επιλογή από το να γίνουν σκληρές για να επιβιώσουν. Οι γυναίκες αναγκάστηκαν να προστατέψουν τον εαυτό τους, αφού δεν το έκανε κανένας για εκείνες. Ο Ευριπίδης παρουσιάζει την ασεβή συμπεριφορά των γυναικών, ενώ παράλληλα διδάσκει το κοινό να τις συμπονά και να τις συγχωρεί.⁶⁶ Έτσι, οι ερευνητές έχουν απαλλάξει τον Ευριπίδη από τον χαρακτηρισμό του «μισογύνη».⁶⁷ Ο Ευριπίδης, ουσιαστικά, καταγγέλλει την ανδρική κυριαρχία και το προβληματικό σύστημα της σύγχρονης εποχής, που χρησιμοποιεί τη γυναίκα ως μηχανή τεκνοποιίας και την «κλειδώνει» στο σπίτι της.

---

⁶⁵ Chong-Gossard & Li (2018) 82-83. Η δικαιολογία της Κλυταιμνήστρας δεν ευσταθεί, γιατί η δική της απιστία συνέβη πριν από εκείνη του Αγαμέμνονα.

⁶⁶ March (1990) 32-33.

⁶⁷ Αθανασοπούλου (2006) 24.

Ο ποιητής πασχίζει να αποδείξει την αξία της γυναίκας όχι μόνο στην οικογένεια αλλά και στην κοινωνία. Όσο κι αν οι σύγχρονες προκαταλήψεις θεωρούν τη γυναίκα παρείσακτη, εκείνη αποδεικνύει ότι είναι ένα χαρισματικό πλάσμα. Σε κάθε περίπτωση, οι γυναίκες εμφανίζονται ανώτερες από τους άνδρες, όπως για παράδειγμα στους αγώνες λόγου, ένα κατεξοχήν ανδρικό προνόμιο. Ο λόγος τους είναι γεμάτος δυναμισμό και επιχειρήματα και σπάνια μπορεί κανείς να αναμετρηθεί μαζί τους.⁶⁸ Ακόμα κι εκείνες που έχουν διαπράξει τα πιο ειδεχθή εγκλήματα, όπως η Εκάβη, η Κλυταιμνήστρα και η Μήδεια, παρασύρουν το κοινό να τις δικαιολογήσει και σχεδόν να τις συμπονέσει.⁶⁹

Το πιο ενδιαφέρον όμως παράδειγμα γυναικείας αντισυμβατικότητας είναι αυτό της Μήδειας. Είναι φανερό ότι η ηρωίδα νιώθει προδομένη από τη γυναικεία φύση της, την οποία φτάνει στο σημείο να μισήσει. Σκοπίμως υιοθετεί έναν ανδρικό ηρωισμό και αποφασίζει να γράψει η ίδια το σενάριο της ζωής της, ακόμα και αν το τίμημα είναι μεγάλο. Η Μήδεια σκοτώνει τα ίδια της τα παιδιά, στερώντας από τον Ιάσονα το πολυτιμότερο αγαθό στη ζωή ενός άνδρα, τους αρσενικούς απογόνους του. Όσο αποτρόπαιο και αν ακούγεται αυτό στα σύγχρονα αφτιά, είναι μία απόφαση που βγάζει τη Μήδεια από την παθητικότητα και της προσφέρει κυριαρχία σε ένα παιχνίδι που έμοιαζε χαμένο για εκείνη. Παράλληλα, διατηρεί και ένα μέρος των γυναικείων χαρακτηριστικών της, που περιλαμβάνουν τον θρήνο, τον δόλο και την υποκρισία. Πρόκειται για έναν ανδρόγυνο χαρακτήρα, όπως είναι και η Κλυταιμνήστρα του Ευριπίδη.⁷⁰ Η Μήδεια προδόθηκε, ατιμάστηκε και εκδιώχθηκε από άνδρες, οι οποίοι την μεταχειρίστηκαν σαν αντικείμενο, τότε χρήσιμο και τότε περιττό. Τα λόγια της περιγράφουν με τον πιο ουσιαστικό τρόπο την ψυχοσύνθεση όλων των γυναικών και αναδεικνύουν τον προβληματισμό του Ευριπίδη επί του θέματος.⁷¹

*Από όλα τα έμψυχα όντα, τα νοήμονα
εμείς οι γυναίκες είμαστε το αθλιότερο φυτό.
πρώτα με χρήματα άφθονα πρέπει
τον άντρα μας να αγοράζουμε*

---

⁶⁸ Αθανασοπούλου (2006) 26.

⁶⁹ Summons (2005) 11. Ο τύπος των γυναικών που δολοφονούν άνδρες δηλώνει την κραυγή απόγνωσης του γυναικείου φύλου που προσπαθεί να σπάσει τα κοινωνικά δεσμά και να αντιδράσει στη χρόνια καταπίεση και υποτίμηση.

⁷⁰ Summons (2005) 12.

⁷¹ Κατσουρίνη (2019) 33.

κι αφέντη στο κορμί μας να επιβάλλουμε.
Χειρότερο άλλο κακό δεν υπάρχει.
Κι είναι εδώ η αγωνία η μεγαλύτερη,
αν πήρες άντρα χρηστό ή άχρηστο.
Για τις γυναίκες βέβαια τιμητικό το διαζύγιο δεν είναι.
Ούτε μπορείς να αποφεύγεις τον άντρα σου.
Κι αν ευρεθείς σε άλλες συνήθειες και νόμους
πρέπει να γίνεις μάντης
για όσα δεν σου έμαθε το πατρικό σου
πώς δηλαδή καλύτερα τον σύζυγό σου να υπηρετείς.
Κι αν όλα τούτα επιτύχουμε με κόπο
κι ο άντρας μας συζεί μαζί μας
χωρίς να νιώθει βάρος τον ζυγό του γάμου,
αξιολήγουτη ζωή περνούμε.
αλλιώς ο θάνατος μας πρέπει.
Ο άντρας αν βαρεθεί μέσα στο σπίτι του
βγαίνει έξω και της καρδιάς το βάρος ελαφρώνει
κοντά σε φίλους και σε συνομηλίκους.
Λένε οι άντρες πως εμείς ακίνδυνη ζωή-
στο σπίτι ζούμε ενώ εκείνοι πολεμούν στη μάχη.
Ανόητοι άντρες.
Τρεις φορές θα προτιμούσα σε ώρα μάχης
δίπλα στην ασπίδα να σταθώ
από το να γεννήσω μια φορά. (Εὐρ. Μήδ. 230-251)

2. Η Ελένη στον Ευριπίδη

Η Ελένη αποτελεί έναν μυθικό χαρακτήρα, που ενέπνευσε αρκετούς δημιουργούς, τόσο στη λογοτεχνία, όσο και στην τέχνη. Η εξωτερική της εμφάνιση και ο χαρακτήρας της δημιούργησαν ανάμεικτα συναισθήματα στο κοινό και τους μελετητές.⁷² Σύμφωνα με τους επικρατέστερους μύθους, μητέρα της ήταν η Λήδα ή η Νέμεσις και πατέρας της ο Δίας.⁷³ Ο Δίας, ως πατέρας, υπάρχει σε όλες τις εκδοχές των μύθων, με αποτέλεσμα η Ελένη να έχει κατοχυρώσει τη θεϊκή της καταγωγή. Ωστόσο, και η Νέμεσις, που εμφανίζεται σε ορισμένους μύθους ως μητέρα της, ανήκει σε μια πρωιμότερη γενιά θεών και μάλιστα σε κάποιες περιοχές λατρευόταν ως χθόνια θεότητα.⁷⁴ Η Ελένη αποτελεί μία από τις σημαντικότερες μορφές της Σπάρτης και τιμάται από τους Σπαρτιάτες ως θεά. Όπως φανερώνουν οι μύθοι, ως κόρη του Δία, εύλογα συγκέντρωσε γύρω της μεγάλο αριθμό μνηστήρων.⁷⁵ Σύμφωνα με την Rozokoki, η θεϊκή υπόσταση της Ελένης δικαιολογεί και το ξέσπασμα του Τρωικού Πολέμου, μετά την αρπαγή της από τον Πάρι. Η πραγματική αιτία, αναφέρει η Rozokoki, δεν ήταν η αποκατάσταση της τιμής του απατημένου Μενελάου, αλλά το γεγονός ότι οι Σπαρτιάτες έπρεπε πάση θυσία να κρατήσουν αυτήν τη σημαντική προσωπικότητα στην πόλη τους. Ο λόγος που η Ελένη επέλεξε τον Μενέλαο για σύζυγό της θα μπορούσε να είναι ότι, ως αδελφός του ισχυρού Αγαμέμνονα, διέθετε κύρος και πλούτη.⁷⁶ Άλλωστε, έχει γίνει σαφές ότι οι γάμοι της αρχαίας εποχής ήταν συμφωνίες δύναμης και εξασφάλισης της εξουσίας. Παρ' όλα αυτά, ο Ευριπίδης, για πρώτη φορά, παρουσιάζει την εκδοχή κατά την οποία η Ελένη διαλέγει τον Μενέλαο από αγάπη και ο γάμος της αποτελεί συνειδητή επιλογή (Εὐρ. *Ιαυλ.* 66).

Ωστόσο, αυτή δεν είναι η μόνη διαφορά για την Ελένη του Ευριπίδη. Όπως προαναφέρθηκε, ο ποιητής αντιμετωπίζει τους μύθους με μεγάλη ελευθερία, με αποτέλεσμα να αναδύονται νέοι χαρακτήρες, απαλλαγμένοι από τα στερεότυπα του παρελθόντος. Στην περίπτωση της Ελένης, πραγματοποιείται πλήρης ανατροπή της προσωπικότητάς της, αφού ο ποιητής μετατρέπει την αδίστακτη και άπιστη σύζυγο που εμφανίζεται στον Όμηρο, σε αφοσιωμένη και ηθική γυναίκα, θύμα της θεϊκής βούλησης. Η Ελένη δεν πήγε ποτέ στην Τροία

---

⁷² Λαδά (2016) 57.

⁷³ Καράγιωργα-Σταθακοπούλου et al. (2014) 218-219.

⁷⁴ Rozokoki (2011) 36. Πρόκειται για μια θεά που συμβολίζει την αγανάκτηση, την εκδίκηση και την τιμωρία της ύβρεως. Σύμφωνα με τον Ησίοδο, τη γέννησε η Νύχτα και αποτελεί συμφορά για τους θνητούς (Ήσ. *Θεογ.* 223)

⁷⁵ Καράγιωργα-Σταθακοπούλου (2014) 220.

⁷⁶ Rozokoki (2011) 50-51.

με τον Πάρη και έτσι δεν έχει απατήσει τον σύζυγό της. Η Ήρα, εξοργισμένη που ο Πάρης δεν την επέλεξε ως ομορφότερη θεά, τον τιμώρησε, δίνοντάς του ένα ομοίωμα για σύζυγο και στέλνοντας την πραγματική Ελένη στην Αίγυπτο με τον Ερμή, για να την προστατεύει ο βασιλιάς Πρωτέας (Εὐρ. *Ελ.* 22-48). Η εκδοχή αυτή προϋπήρχε στην *Παλινωδία* του Στησιχόρου και την *Ιστορία* του Ηροδότου. Ο Ευριπίδης, εύστοχα, αξιοποιεί την παραλλαγή της ομηρικής Ελένης, προκειμένου να υπογραμμίσει τα καίρια προβλήματα που ταλανίζουν τη σύγχρονη Αθήνα. Ο τραγικός ποιητής «συζητά» με το κοινό τις ανησυχίες του για τη διάκριση της αλήθειας από την πλάνη, την πίστη στους θεούς, τη ματαιότητα του πολέμου και την ανωτερότητα του άνδρα από τη γυναίκα. Ο Ευριπίδης είναι σαφώς επηρεασμένος από τη σοφιστική σκέψη και τη φιλοσοφία που δεσπόζουν στην εποχή του.

Εκτός από την ομώνυμη τραγωδία, όμως, η Ελένη εμφανίζεται και σε άλλα έργα του Ευριπίδη, είτε αυτοπροσώπως είτε ως αναφορά από άλλους χαρακτήρες. Ενώ η ίδια η Ελένη, σε κάθε περίπτωση, επιμένει για την αθωότητά της και παρουσιάζεται θυματοποιημένη, μέσα από τα έργα, σκιαγραφείται και η σκοτεινή πλευρά της. Η ηρωίδα, αν και αποδεικνύεται «αθώα», εμφανίζει όλα τα στοιχεία μιας επικίνδυνης γυναίκας που χαρακτηρίζεται από δόλο, υποκρισία και ασυγκράτητη σεξουαλικότητα. Στη συνέχεια, πρόκειται να αποδειχθεί ότι η Ελένη του Ευριπίδη διαφοροποιείται, αλλά δεν καταφέρνει να ξεφύγει από την παράδοση και τη γυναικεία της φύση.

2.1. Ελένη και δολοπλοκία

Στις *Τρωάδες*, η Ελένη εμφανίζεται στη σκηνή, μετά την άλωση της Τροίας, ως δούλη. Ο Μενέλαος αποκαλύπτει πως είναι αποφασισμένος να τη σκοτώσει και εκείνη του ζητάει μια τελευταία ευκαιρία να απολογηθεί. Αρχικά, ο Μενέλαος δεν είναι πρόθυμος να της επιτρέψει να μιλήσει, αλλά, μετά την παρότρυνση της Εκάβης, η Ελένη παίρνει τον λόγο. Η ηρωίδα ξεκινά την υπεράσπιση της, παραθέτοντας μια σειρά από γεγονότα που οδήγησαν στον Τρωικό Πόλεμο και στα οποία, όπως υποστηρίζει, εκείνη δεν έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο, αλλά χρησιμοποιήθηκε σαν μαριονέτα. Στην αρχή, κατηγορεί την Εκάβη, επειδή γέννησε τον Πάρη, και τον Πρίαμο, που δεν τον σκότωσε (Εὐρ. *Τρ.* 919-922).⁷⁷ Το επόμενο επιχείρημα της Ελένης είναι εμπνευσμένο από

---

⁷⁷ Ρίζου (2020) 64. Η Ελένη παραθέτει τις αιτίες του πολέμου με χρονολογική σειρά, ξεκινώντας από τη γέννηση του Πάρη.

τον μύθο και η ευθύνη μετατίθεται στους θεούς. Η Αθηνά, η Αφροδίτη και η Ήρα ζήτησαν από τον Πάρη να επιλέξει την ομορφότερη θέα. Η Αθηνά του υποσχέθηκε πως, εάν την επιλέξει, θα γίνει κυρίαρχος όλης της Ελλάδας, η Ήρα του έταξε την εξουσία της Ασίας και της Ευρώπης, ενώ η Αφροδίτη του προσέφερε για σύζυγό του την ωραία Ελένη (Εὐρ. *Τρ.* 924-931). Στην προσπάθειά της να υπερασπιστεί τον εαυτό της, η Ελένη συμπεραίνει ότι η Ελλάδα επωφελήθηκε από την προτίμηση του Πάρη, αφού σε διαφορετική περίπτωση οι Έλληνες θα είχαν υποδουλωθεί στους Βαρβάρους. Σύμφωνα με τα λεγόμενά της, η χώρα της οφείλει επαίνους και τιμές. Αντ' αυτού, της αποδίδεται αδικώς όλη η ευθύνη του πολέμου. Το όνομά της διασύρεται και η ίδια απειλείται με θάνατο (Εὐρ. *Τρ.* 932-937).⁷⁸ Ισχυρίζεται ότι ο Πάρης, συνοδευόμενος από τη θεά Αφροδίτη, την πήρε από το παλάτι χωρίς τη θέλησή της. Ήταν αδύνατον, όπως λέει, να μην υποταχθεί στην επιθυμία μιας θεάς. Μάλιστα, δεν διστάζει να παροτρύνει τον Μενέλαο να τιμωρήσει τη θεά και όχι την ίδια (Εὐρ. *Τρ.* 948-950). Η Ελένη περιγράφει την Αφροδίτη ως μια πανίσχυρη θεότητα, στη δύναμη της οποίας κανένας θνητός δεν έχει την επιλογή να αντισταθεί. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η Ελένη αναφέρεται στη δύναμη της αγάπης. Ωστόσο, η περιγραφή του μύθου της κρίσης του Πάρη, καθώς και η εικόνα της θεάς που τον συνοδεύει φανερόνουν μια πιο σκληρή πραγματικότητα. Η Αφροδίτη έκανε μια συμφωνία με τον Πάρη και αφού εκείνος τήρησε τον λόγο του, τώρα είναι η σειρά της να εφαρμόσει την υπόσχεσή της. Η ωραία Ελένη είναι το βραβείο του Πάρη και πρέπει να απονεμηθεί σε αυτόν.⁷⁹ Από το κατηγορητήριο της Ελένης δεν ξεφεύγει ούτε ο ίδιος ο Μενέλαος, ο οποίος σύμφωνα με τα λεγόμενά της έφυγε για την Κρήτη, αφήνοντας στο σπίτι του έναν ξένο με τη γυναίκα του.⁸⁰ Τέλος, εξηγεί γιατί δεν έφυγε από την Τροία μετά τον θάνατο του Πάρη. Η Ελένη επιμένει ότι προσπάθησε πολλές φορές να αποδράσει, αλλά την εμπόδισαν οι φρουροί. Μάλιστα, ο Δηίφοβος την παντρεύτηκε, παρά τη θέλησή της (Εὐρ. *Τρ.* 951-960). Στα τελευταία της επιχειρήματα, η Ελένη για πρώτη φορά βάζει στο κάδρο των ενόχων τον εαυτό της. Ίσως νιώθει την ανάγκη να αναφερθεί σε αυτό, γιατί αντιλαμβάνεται ότι η θέση της είναι δυσμενής. Με έξυπνο τρόπο θέτει εύλογα ερωτήματα για τον εαυτό της⁸¹: Γιατί έφυγε με

---

⁷⁸ Goff (2009) 66. Η Ελένη υποστηρίζει ότι ο Τρωικός Πόλεμος ήταν η λιγότερο καταστροφική επιλογή για τους Έλληνες, οι οποίοι όσα και αν έχασαν κατά τη διάρκεια αυτού, βγήκαν νικητές. Οι Αθηναίοι, οι οποίοι παρακολουθούν την παράσταση, υποσυνείδητα επιβεβαιώνουν τα λόγια της, αφού είναι ελεύθεροι.

⁷⁹ Lloyd (1984) 307. Αυτό επιβεβαιώνεται από την Ελένη, όταν χαρακτηρίζει τον γάμο της με τον Πάρη *θεοπόνητα* (Εὐρ. *Τρ.* 953).

⁸⁰ Αθανασοπούλου (2006) 56. Σε αυτό το σημείο η ηρωίδα χρησιμοποιεί τις παγιωμένες στερεοτυπικές απόψεις σχετικά με το φύλο, κατά τις οποίες οι γυναίκες πρέπει να φυλάσσονται από τους συζύγους τους, διαφορετικά υπάρχει ο κίνδυνος της μοιχείας και της εξαπάτησης.

⁸¹ Αθανασοπούλου (2006) 26. Η Ελένη προλαβαίνει τις απορίες του Μενελάου, της Εκάβης, αλλά και του κοινού. Πρόκειται για τη μέθοδο της *προκατάληψης*.

άλλον άνδρα; Γιατί δεν προσπάθησε να ξεφύγει από το τρωικό παλάτι; Είναι ερωτήματα που θα κληθεί να απαντήσει αργά ή γρήγορα και προτιμά να τα θέσει η ίδια για να μπορέσει να κατευθύνει την κουβέντα στο σημείο που θέλει.⁸² Η Ελένη έχει βρει για όλα μια δικαιολογία: Η Εκάβη γέννησε τον Πάρη, ο Πρίαμος του επέτρεψε να ζήσει, οι θεοί πήραν αμετάκλητες αποφάσεις, ο Μενέλαος αδιαφόρησε και οι Τρώες την κρατούσαν αιχμάλωτη.

Η Ελένη αποποιείται κάθε ευθύνη και παρουσιάζεται θύμα των περιστάσεων. Η κατάρα της ομορφιάς της την ενέπλεξε σε μια καταστροφική περιπέτεια, κατά τη διάρκεια της οποίας αρπάχθηκε, ξεριζώθηκε από την πατρίδα της, εξαναγκάστηκε να παντρευτεί δύο άνδρες που δεν αγαπούσε, αιχμαλωτίστηκε και διασύρθηκε σε όλη τη χώρα. Είναι φανερό ότι προσπαθεί να προκαλέσει τη συμπόνια του Μενελάου και του κοινού.⁸³ Στο τέλος του λόγου της συμβουλεύει τον Μενέλαο να μην παρακούσει τη θεϊκή βούληση, αφήνοντας να εννοηθεί ότι σε διαφορετική περίπτωση θα υποστεί τη θεϊκή τιμωρία (Εὐρ. *Τρ.* 964-965). Η Ελένη προβάλλει τη γυναικεία της φύση και παρουσιάζεται σαν ένα αδύναμο πλάσμα που είναι υποχρεωμένο να υποτάσσεται στους θεούς και τους άνδρες. Άλλωστε, σύμφωνα με την Goff, μπορεί ο πόλεμος να ξεκίνησε από τις ανήθικες πράξεις μιας γυναίκας, όμως καταλήγει με όλες τις γυναίκες αιχμάλωτες έρμαια στις ανδρικές διαθέσεις.⁸⁴

Στον αγώνα λόγου με την Εκάβη, η Ελένη παρουσιάζει μια ιδιαίτερη ικανότητα στην επιχειρηματολογία. Πραγματοποιεί μια καλοσχεδιασμένη ομιλία, στην οποία έχει φροντίσει να σκεφτεί και την πιο μικρή λεπτομέρεια, χρησιμοποιώντας την κάθε λέξη με στρατηγικό τρόπο.⁸⁵ Το κοινό περιμένει να δει την Ελένη να απολογείται για τα λάθη της και να ζητάει συγχώρεση. Ωστόσο, εκείνη από κατηγορούμενη μετατρέπεται σε κατηγορο και επιτίθεται ακόμα και στους θεούς, επιμένοντας για την αθωότητά της. Ο λόγος της είναι ξεκάθαρα ρητορικός και χρησιμοποιεί γραμμική αφήγηση και άμεση διατύπωση.⁸⁶ Παρ' όλα αυτά, πολλά από τα επιχειρήματά της είναι αβάσιμα και ακόμα και αν σε ένα πρώτο επίπεδο μαγνητίζει τους ακροατές, δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι το κοινό πείθεται όταν ορίζει τη γέννηση του Πάρη ως αιτία του Τρωικού Πολέμου. Ο Ευριπίδης, εντάσσει στον χαρακτήρα της Ελένης πολλά από τα χαρακτηριστικά των σοφιστών, οι οποίοι συνήθιζαν να μετατρέπουν ακόμα και το πιο ασθενές επιχείρημα σε

---

⁸² Kovacs (2018) 280.

⁸³ Ρίζου (2020) 65.

⁸⁴ Goff (2009) 63-64. Όσο διαφορετικές κι αν είναι οι γυναίκες, συνδέονται μεταξύ τους, εξαιτίας της υποταγμένης τους μοίρας στα αρσενικά.

⁸⁵ Goff (2009) 63.

⁸⁶ Αθανασοπούλου (2006) 57.

ισχυρότατο, χρησιμοποιώντας τεχνάσματα.⁸⁷ Ο Χορός αναγνωρίζει με τρόμο στα λόγια της Ελένης ευγλωττία και πειθώ και προειδοποιεί ότι είναι πολύ επικίνδυνο να χειρίζεται έξυπνα τη γλώσσα ένας τόσο κακός άνθρωπος. Μάλιστα, παρακινεί την Εκάβη να υπερασπιστεί την πατρίδα της και τα παιδιά της (Εὐρ. *Τρ.* 966-968). Ο Χορός θεωρεί ότι ο μόνος τρόπος για να αντιμετωπιστεί ο εύστοχος λόγος της Ελένης, που σχεδόν έπεισε το κοινό, είναι ο λόγος μιας άλλης ισχυρής γυναίκας που θα ριχτεί στον ρητορικό αγώνα με αυτοπεποίθηση και θα αποκρούσει τα πλαστά επιχειρήματα που μόλις ακούστηκαν.

Η Εκάβη, ξεκινώντας, ανακοινώνει ότι θα υπερασπιστεί τους θεούς για να αποδείξει την ενοχή της Ελένης (Εὐρ. *Τρ.* 960-970). Τα λόγια της Εκάβης σίγουρα κάνουν εντύπωση στο κοινό, αφού σε προηγούμενο σημείο του έργου είχε εκφράσει την απογοήτευσή της για τους θεούς, ανακοινώνοντας ότι δεν τους θεωρεί συμμάχους (Εὐρ. *Τρ.* 469-470). Φαίνεται, όμως, ότι προκειμένου να εξολοθρεύσει την Ελένη, εδώ αλλάζει τακτική.⁸⁸ Η Εκάβη ισχυρίζεται ότι το επιχείρημα της Ελένης για τον διαγωνισμό ομορφιάς των θεών είναι εντελώς παράλογο. Οι θεές δεν είχαν κανέναν λόγο να θέλουν να δώσουν τις χώρες τους σε έναν ξένο, για να κερδίσουν απλά έναν τίτλο, ο οποίος μάλιστα δεν θα τους προσφέρει τίποτα. Η Ήρα είναι ήδη παντρεμένη με τον ισχυρότερο όλων των θεών και η Αθηνά δεν ενδιαφέρεται για τα θέματα του γάμου (Εὐρ. *Τρ.* 971-981). Τα λόγια της Εκάβης μαρτυρούν την επικρατούσα άποψη, ότι μια γυναίκα ζητά την αναγνώριση με μοναδικό στόχο να εντυπωσιάσει έναν άνδρα και να πραγματοποιήσει έναν καλό γάμο. Όσον αφορά την Αφροδίτη, η Εκάβη αποδομεί τους ισχυρισμούς της Ελένης, ότι συνόδευσε τον Πάρη στο παλάτι της Σπάρτης, γιατί στην πραγματικότητα μια θεά δεν χρειάζεται να μπει σε αυτό τον κόπο. Η Αφροδίτη θα μπορούσε εύκολα να αρπάξει την Ελένη από τον ουρανό, αφού οι θεοί είναι παντοδύναμοι. Υποστηρίζει ότι, για να δικαιολογήσουν οι άνθρωποι τις αδυναμίες τους, χρησιμοποιούν το όνομα της Αφροδίτης σαν άλλοθι. Μάλιστα, κάνει και μια ετυμολογική σύνδεση ανάμεσα στην *Αφροδίτη* και την *άφροσύνη* (Εὐρ. *Τρ.* 983-990). Η Εκάβη ισχυρίζεται ότι τα πραγματικά κίνητρα της Ελένης ήταν η ομορφιά του Πάρη και ο πλούτος της Τροίας.⁸⁹ Η Ελένη παρουσιάζεται σαν μια αδίστακτη και ελευθέρων ηθών σύζυγος, η οποία, ζαλισμένη από τον

---

⁸⁷ Goff (2009) 66-67.

⁸⁸ Goff (2009) 67.

⁸⁹ Αθανασοπούλου (2006) 58. Το πολυτελές ένδυμα του Πάρη εντυπωσίασε την Ελένη, η οποία είχε συνηθίσει στη λιτότητα της σπαρτιατικής κοινωνίας. Με αυτές τις πράξεις, η Ελένη επιβεβαιώνει τους ισχυρισμούς της Εκάβης, ότι χαρακτηρίζεται από *άφροσύνη*.

ερωτικό πόθο και τα υλικά αγαθά, εγκαταλείπει τον άνδρα, το παιδί και το σπίτι της.⁹⁰ Σύμφωνα με την Εκάβη, ήταν τόση η απληστία της Ελένης, που όταν είδε τα πλούτη των Τρώων, η περιουσία της Σπάρτης της φάνηκε αμελητέα (Εὐρ. *Τρ.* 991-997). Η Εκάβη αναρωτιέται, αφού η Ελένη ισχυρίζεται ότι αρπάχθηκε, γιατί δεν φώναξε και αν το έκανε, γιατί δεν την άκουσε κανένας (Εὐρ. *Τρ.* 998-1001); Υποθέτει ότι, σε αυτήν την περίπτωση, θα μπορούσαν να βοηθήσουν την Ελένη οι Διόσκουροι, οι οποίοι δεν είχαν πάει ακόμα στον ουρανό. Με αυτά τα λόγια, η βασίλισσα δικαιολογεί την πράξη του Μενελάου, ο οποίος έφυγε για την Κρήτη, αφήνοντας τη σύζυγό του μόνη. Αποδεικνύεται ότι υπήρχε τελικά κάποιος αρσενικός συγγενής της για να την προσέχει.⁹¹ Είναι σίγουρο ότι η Εκάβη κερδίζει τις εντυπώσεις με αυτήν την κατά μέτωπο επίθεση στην Ελένη. Αναιρεί ένα προς ένα τα επιχειρήματα που, με τόσο πάθος, υποστήριξε η Ελένη. Στη συνέχεια, η Εκάβη προχωρά σε μια συγκλονιστική καταγγελία: η Ελένη, κάθε φορά που ο Μενέλαος κατάφερνε να κερδίσει κάποια μάχη, κατά τη διάρκεια του πολέμου, θριαμβολογούσε, παρ' όλο που βρισκόταν πλέον σε άλλη πατρίδα, νυμφευμένη με τον πρίγκιπα των εχθρών των Ελλήνων, ενώ, στην περίπτωση που κέρδιζαν οι Τρώες, ήταν αδιάφορη για την τύχη του Μενελάου (Εὐρ. *Τρ.* 1002-1009). Η Ελένη σκιαγραφείται επικίνδυνη και διπρόσωπη, αφού άγεται και φέρεται, θέτοντας το προσωπικό της συμφέρον πάνω από την ηθική και την πατρίδα της. Προκειμένου να ικανοποιήσει την πλεονεξία της, είναι ικανή να καταπατήσει κάθε ηθικό φραγμό. Όσον αφορά τους ισχυρισμούς της Ελένης, ότι μετά τον θάνατο του Πάρη προσπάθησε να φύγει από την Τροία, η Εκάβη δεν τους διαψεύδει. Εντέχνως αποσιωπά αυτό το θέμα και έξυπνα μετατοπίζει την κουβέντα αλλού, δηλώνοντας μόνο ότι σε αυτήν την περίπτωση η Ελένη όφειλε να αυτοκτονήσει, όπως θα έκανε οποιαδήποτε άλλη ηθική γυναίκα στη θέση της (Εὐρ. *Τρ.* 1010-1014).⁹² Η αυτοκτονία παρουσιάζεται συχνά ως η μόνη λύση που απομένει σε μια βασανισμένη γυναίκα στην τραγωδία. Σε αυτήν την περίπτωση όμως, η προτροπή για αυτοκτονία ίσως να ακούγεται υπερβολική στα αφτιά των θεατών. Στην Ελένη, που γνωρίζει το κοινό, δεν ταιριάζει να καταθέσει τόσο εύκολα τα όπλα. Επίσης, η Εκάβη υποστηρίζει ότι εκείνη, πολλές φορές, προέτρεψε την Ελένη να φύγει από την Τροία και μάλιστα, όπως λέει, ήταν πρόθυμη να τη βοηθήσει σε αυτό το

---

⁹⁰ Αδαμοπούλου (2019) 58. Η Εκάβη δεν αναφέρει ποθενά ότι ο Πάρης έχει κάποιο μερίδιο ευθύνης για όσα συνέβησαν, προβάλλοντας πιθανόν την πατριαρχική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία για τη μοιχεία είναι υπαίτιες μόνο οι γυναίκες.

⁹¹ Αθανασοπούλου (2006) 58.

⁹² Kovacs (2018) 286. Από τα λόγια της Εκάβης, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η Ελένη έλεγε την αλήθεια για την απόπειρα της απόδρασής της από την Τροία.

εγχείρημα,⁹³ εκείνη, παρ' όλα αυτά, δεν ήταν διατεθειμένη να εγκαταλείψει τα πλούτη και τις ανέσεις της νέας της ζωής (Εὐρ. *Τρ.* 1015-1021).⁹⁴ Αυτό είναι μια ακόμα απόδειξη ότι η Ελένη είναι εθισμένη στα λάθη, παρά το γεγονός, ότι πλέον δεν βρίσκεται υπό την επιρροή της Αφροδίτης.⁹⁵

Πριν από την εμφάνιση της Ελένης, η Εκάβη υποδέχεται στη σκηνή τον Μενέλαο με μια προσευχή προς τον Δία, στην οποία μιλάει για απονομή της δικαιοσύνης (Εὐρ. *Τρ.* 884-888). Η Εκάβη, με αυτήν την προσευχή, απευθύνεται έμμεσα στον ίδιο τον Μενέλαο και προσδοκά από εκείνον να φερθεί αμερόληπτα και να σκοτώσει την Ελένη.⁹⁶ Η βασίλισσα επιμένει στην έννοια της δικαιοσύνης, κάνοντας σαφές στο κοινό ότι η Ελένη, που είναι υπεύθυνη για όλα τα δεινά τόσο των Ελλήνων όσο και των Τρώων, είναι παράλογο να μείνει ατιμώρητη. Άλλωστε, από την αρχή του έργου η Εκάβη αποκαλεί την Ελένη ντροπή για τον Κάστορα και τον ποταμό Ευρώτα της Σπάρτης, ενώ τη θεωρεί υπεύθυνη και για τον θάνατο του Πριάμου (Εὐρ. *Τρ.* 131-137).

Παρ' όλο που η Ελένη παρουσιάζεται πανέξυπνη και επιστρατεύει όλη τη ρητορική της ικανότητα για να πείσει για την αθωότητά της, ο Ευριπίδης τελικά την ενοχοποιεί. Η Κασσάνδρα αναφέρει ότι η Ελένη ήταν η μόνη αιτία που ξέσπασε αυτός ο πόλεμος και μάλιστα επισημαίνει πως με τη θέλησή της ακολούθησε τον Πάρη (Εὐρ. *Τρ.* 368-373). Τα λόγια της Κασσάνδρας έχουν μεγάλη βαρύτητα, γιατί δεν είναι μια οποιαδήποτε γυναίκα, αλλά ένα ιερό πρόσωπο που λέει πάντα την αλήθεια.⁹⁷ Η Ανδρομάχη είναι ακόμα μια γυναίκα που επισημαίνει την ενοχή της Ελένης, όταν λέει ότι τα κάστρα της Τροίας γκρεμίστηκαν εξαιτίας μιας κακιάς γυναίκας (Εὐρ. *Τρ.* 357). Στη συνέχεια του έργου, όταν η Ανδρομάχη υποχρεώνεται να δώσει το βρέφος της στους Έλληνες για να το πετάξουν από τα τείχη της χώρας, καταφεύγει σε μια σφοδρή επίθεση εναντίον της Ελένης. Την θεωρεί υπεύθυνη για τον επικείμενο θάνατο του γιου της και όλων των νεκρών

---

⁹³ Ρίζου (2020) 78. Η Εκάβη στο ομώνυμο έργο του Ευριπίδη εμφανίζεται εξαιρετικά ραδιούργα. Η βασίλισσα αποφασίζει να πάρει τον νόμο στα χέρια της και να εκδικηθεί τον φονιά του παιδιού της. Σχεδιάζει με ψυχραιμία και στρατηγική το αποτρόπαιο έγκλημα και αυτοδικεί, αποκαθιστώντας τη δικαιοσύνη. Η τιμωρία του Πολυμήστορα και των παιδιών του είναι μια φρικαλέα και βάνανυση πράξη, η οποία δεν πραγματοποιείται εν θερμώ, αλλά εκτελείται με πλήρη επίγνωση και λεπτομερή οργάνωση. Η Εκάβη βγάζει τα μάτια του Πολυμήστορα, φονεύει τα παιδιά του και στο τέλος εμφανίζεται ικανοποιημένη για την επιτυχία της (Εὐρ. *Έκ.* 1132-1175). Επομένως, παρ' όλο που η βασίλισσα κατηγορεί την Ελένη και την παρουσιάζει μοχθηρή στις *Τρωάδες*, στο έργο *Έκάβη* δεν ξεφεύγει από τις γυναικείες φιγούρες του Ευριπίδη, που προβάλλονται πονηρές, χαιρέκακες και εκδικητικές.

⁹⁴ Lloyd (1984) 308. Πρόκειται για ακόμα μία διαφωνία μεταξύ Ελένης και Εκάβης, κατά την οποία οι δύο γυναίκες υποστηρίζουν εντελώς διαφορετικά πράγματα. Το κοινό δεν έχει κάποια ένδειξη για να αποφασίσει ποια από τις δύο λέει την αλήθεια.

⁹⁵ Kovacs (2018) 286.

⁹⁶ Goff (2009) 64.

⁹⁷ Lloyd (1984) 308.

του πολέμου. Η Ανδρομάχη, μάλιστα, αμφισβητεί ακόμα και τη θεϊκή καταγωγή της Ελένης και δηλώνει ότι είναι αδύνατον να έχει για πατέρα της τον Δία. Σύμφωνα με την Ανδρομάχη, είναι πιο πιθανό η Ελένη να έχει γεννηθεί από τον Αλέστορα, τον Φθόνο, τον Φόνο και τον Θάνατο (Εὐρ. *Τρ.* 764-773).⁹⁸ Το ξέσπασμα της Ανδρομάχης φανερώνει το μίσος και την απέχθεια των Τρώων και των Ελλήνων για τη συγκεκριμένη γυναίκα. Επίσης, ούτε ο Χορός μένει αμέτοχος στο κατηγορητήριο της Ελένης και της αποδίδει όλη την ευθύνη για την τρωική δυστυχία (Εὐρ. *Τρ.* 780-781).⁹⁹ Στην αρχή του έργου *Τρωάδες*, η Ελένη έχει καταδικαστεί ως ένοχη ακόμα και από τους θεούς. Ο Ποσειδώνας λέει ότι δικαίως η Ελένη βρίσκεται ανάμεσα στους δούλους (Εὐρ. *Τρ.* 34-35).¹⁰⁰

Σε τρεις από τις ευριπίδειες τραγωδίες υπάρχουν ρητορικοί αγώνες μεταξύ γυναικών, κατά τη διάρκεια των οποίων οι ηρωίδες στρέφονται η μία εναντίον της άλλης με έντονο τρόπο. Ο Ευριπίδης σε κάθε περίπτωση τοποθετεί μία γυναίκα που χαρακτηρίζεται από θράσος, τόλμη και αναίσχυντη συμπεριφορά, ως αποτέλεσμα ανεξέλεγκτου πάθους και μια γυναίκα που δρα σύμφωνα με τα πρότυπα της ιδανικής γυναικείας συμπεριφοράς, η οποία χαρακτηρίζεται από ηθική, εντιμότητα και υποταγή στα αρσενικά. Αξιοσημείωτο είναι ότι σε κάθε ένα από αυτά τα ζευγάρια, η γυναίκα που χαρακτηρίζεται από ανηθικότητα είναι είτε η ίδια η Ελένη είτε κάποια συγγενής της:¹⁰¹ Η Ελένη προσπαθεί να αποδείξει την αθωότητά της, λογομαχώντας με την Εκάβη (*Τρωάδες*), η Ανδρομάχη έρχεται σε έντονο αντίλογο με την Ερμιόνη, που είναι κόρη της Ελένης (*Ανδρομάχη*) και η Ηλέκτρα πραγματοποιεί διαμάχη με την Κλυταιμνήστρα, αδερφή της Ελένης (*Ηλεκτρα*). Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός, ότι η Ελένη δεν ενοχοποιείται μόνο μέσα από τις δικές της πράξεις, αλλά και από τις ανήθικες πράξεις των γυναικών με τις οποίες έχει δεσμούς αίματος. Δηλαδή, το να συμπεριφέρεται μία γυναίκα δόλια με γνώμονα το δικό της συμφέρον, είναι κάτι σαν κληρονομική ασθένεια. Η Ερμιόνη παρουσιάζεται ως μια κακότροπη, φιλοχρήματη και σεξουαλικά ατίθαση γυναίκα, η οποία έχει υιοθετήσει όλα αυτά τα αρνητικά χαρακτηριστικά, ακολουθώντας το παράδειγμα της μητέρας της. Μπαίνοντας στη σκηνή, η Ερμιόνη επιδεικνύει τα ακριβά της κοσμήματα και τα πολυτελή της ενδύματα. Μάλιστα, καυχείται ότι δεν πρόκειται για

---

⁹⁸ Kovacs (2018) 247. Η αμφισβήτηση του Δία ως πατέρα της Ελένης από την Ανδρομάχη έχει σκοπό να την υποβαθμίσει, αποδεικνύοντας ότι είναι μια γυναίκα σαν όλες τις άλλες.

⁹⁹ Gellie (1986) 115. Όλες αυτές οι αναφορές στο όνομα της Ελένης, ενισχύουν την ένοχη εικόνα της στο κοινό, ενώ παράλληλα κορυφώνουν την αγωνία, προετοιμάζοντας την είσοδό της στη σκηνή.

¹⁰⁰ Lusching (1971) 11. Ωστόσο, μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι η Ελένη δεν υποφέρει όσο και οι υπόλοιπες σκλάβες.

¹⁰¹ Chong-Gossard & Li (2018) 71.

δώρα του Αχιλλέα, αλλά της τα έχει δώσει ο πατέρας της μαζί με μεγάλης αξίας προίκα (Εὐρ. *Ἄνδρ.* 147-153). Φαίνεται πως, για την Ερμιόνη, είναι πολύ σημαντική η οικονομική αξία των πραγμάτων και βασικό της κίνητρο είναι η απόκτηση υλικών αγαθών. Αξίζει να σημειωθεί η δήλωσή της, ότι η οικονομική της επιφάνεια της δίνει τη δυνατότητα να μιλάει ελεύθερα. Έτσι, αποδεικνύεται ότι στη συνείδηση της Ερμιόνης η αξία της προσωπικότητας ενός ατόμου ταυτίζεται με τον πλούτο που διαθέτει. Η εικόνα της θυμίζει εκείνη της Ελένης, που θαμπώθηκε από τα πλούτη του Πάρη, όπως περιγράφεται από την Εκάβη (Εὐρ. *Τρ.* 991-997). Ένα ακόμα στοιχείο, που προσθέτει η *Ανδρομάχη*, είναι ότι σε διαμάχες που είχε η Ερμιόνη με τον Νεοπτόλεμο, προέβαλλε τον πλούτο του Μενελάου και τη δύναμη της Σπάρτης, για να τον υποτιμήσει και να τον μειώσει (Εὐρ. *Ἄνδρ.* 209-211).¹⁰² Η Ερμιόνη περιγράφεται σαν πεισματάρικο παιδί, που πιστεύει ότι με τα χρήματά του μπορεί να απαιτήσει τον σεβασμό των άλλων.

Στην *Ανδρομάχη* ο Ευριπίδης καταπιάνεται με τους ορισμούς της *σοφίας* και της *σωφροσύνης*. Η *Ανδρομάχη*, ως σκλάβια, και ο ηλικιωμένος Πηλέας εκπροσωπούν μια παλαιότερη ηθική της αριστοκρατίας, που πηγάζει από την ευγένεια, ενώ η Ερμιόνη και ο Μενέλαος συμβολίζουν την υπεροψία και τον εγωισμό, που βασίζεται στη δύναμη των χρημάτων. Η *Ανδρομάχη* εγκαταλείπει τον βωμό, μετά την υπόσχεση του Μενελάου ότι θα σώσει το βρέφος της (Εὐρ. *Ἄνδρ.* 384-420). Η Τρωαδίτισσα θυσιάζει τη ζωή της με την ελπίδα ότι, τουλάχιστον, θα επιβιώσει το σπλάγχο της, αλλά αμέσως μετά αποδεικνύεται ότι ο Μενέλαος την ξεγέλασε, αφού έχει σκοπό να παραδώσει το παιδί της στην Ερμιόνη. Ο Μενέλαος με θράσος παραδέχεται ότι την εξαπάτησε και χρησιμοποίησε δόλο προκειμένου να επιτύχει τον σκοπό του (Εὐρ. *Ἄνδρ.* 436). Η ερώτηση της *Ανδρομάχης* ἤ ταῦτ' ἐν ὑμῖν τοῖς παρ' Εὐρώτῃ σοφά (Εὐρ. *Ἄνδρ.* 437) φέρνει στην επιφάνεια το θέμα της ηθικής των Ελλήνων και το κατά πόσο είναι εντιμότεροι από αυτούς που θεωρούν βαρβάρους.¹⁰³ Ο Μενέλαος φαίνεται να μην επηρεάζεται από τις προσβολές της. Είναι ικανοποιημένος που κατάφερε να την παραπλανήσει και να εκτελέσει το ανέντιμο σχέδιό του. Όταν η *Ανδρομάχη* αναρωτιέται αν ο Μενέλαος φοβάται τους θεούς, στους οποίους θα πρέπει να λογοδοτήσει για την καταπάτηση των όρκων του, εκείνος φαίνεται να αδιαφορεί, αφού το σημαντικότερο γι' αυτόν, την παρούσα στιγμή, είναι η τιμωρία της (Εὐρ. *Ἄνδρ.* 439-440). Η *Ανδρομάχη* καταφεύγει σε μια σφοδρή επίθεση στους Σπαρτιάτες, υπογραμμίζοντας την έλλειψη

---

¹⁰² Kyriakou (1997) 15.

¹⁰³ Boulter (1966) 55.

ηθικής και σεβασμού που τους χαρακτηρίζει, αφού, όπως λέει, δρουν με πανουργία, τεχνάσματα, πονηριά και αδικία (Εὐρ. *Ἄνδρ.* 445-553). Σε αυτήν τη σκηνή, αποκαλύπτεται ότι, για τον Μενέλαο, βασικός άξονας δράσης είναι το συμφέρον του, ενώ για την Ερμιόνη η εντιμότητα και ο σεβασμός απέναντι στους θεούς. Αργότερα, ο Πηλέας καταγγέλλει την ανηθικότητα των Σπαρτιατών, όπως έκανε και η Ανδρομάχη (Εὐρ. *Ἄνδρ.* 595-623). Μάλιστα, κάνει αναφορά στην Ελένη, τονίζοντας την ανηθικότητα όλων των Σπαρτιατισσών, στην Ερμιόνη, που, ως θυγατέρα μιας αναίσχυντης μητέρας, είναι καταδικασμένη να συμπεριφέρεται ξεδιάντροπα και στον Μενέλαο, που, εξαιτίας μιας διεφθαρμένης συζύγου οδήγησε δύο χώρες σε έναν πολύχρονο και σκληρό πόλεμο με αμέτρητα θύματα. Ο Πηλέας, απευθυνόμενος στον Μενέλαο, στο τέλος του λόγου του, αναφέρει ότι θα προτιμούσε να συγγενέψει με μια φτωχή αλλά τίμια οικογένεια, παρά με μια πλούσια αλλά φαύλη.¹⁰⁴ Επομένως, δεν παρουσιάζεται μόνο η κόρη της Ελένης, αλαζονική και φιλοχρήματη, αλλά και ο σύζυγός της. Ολόκληρη η σπαρτιατική οικογένεια συμπληρώνει το κάδρο της έπαρσης, ενώ στο βάθος θριαμβολογεί πάντα η Ελένη, ως πηγή όλων των κακών και ως μαγνήτης κάθε συμφοράς.

2.2. Ελένη και φιληδονία

Στη συνείδηση των αρχαίων Ελλήνων, η Ελένη είναι το σύμβολο της ανηθικότητας, μια γυναίκα που πράττει χωρίς σύνεση και λογική σκέψη, σκορπίζοντας πόνο και προκαλώντας συμφορές. Κυρίως, όμως, η Ελένη αντιπροσωπεύει τον χειρότερο φόβο όλων των ανδρών, τη μοιχεία, αφού το κοινό την παρακολουθεί να εναλλάσσει τρεις διαφορετικούς άνδρες, ακολουθώντας μια κυκλική πορεία, ανάλογα με τα συμφέροντά της: περνάει από τον Μενέλαο στον Πάρη, μετά στον Δηίφοβο και στο τέλος πίσω στον Μενέλαο.¹⁰⁵ Η ζωή της Ελένης είναι συνυφασμένη με τη μοιχεία σε έναν αρχαίο κόσμο που καταδικάζει τις άπιστες γυναίκες και δαιμονοποιεί τη σεξουαλική τους δράση, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα της πατριαρχίας.¹⁰⁶

Στις *Τρωάδες* η Ελένη παρουσιάζεται από την Εκάβη ως μια γυναίκα δέσμια των παθών της, φιλάρεσκη και φιλήδονη.¹⁰⁷ Ως απάντηση στην απολογία της Ελένης, η οποία αποδίδει την

---

¹⁰⁴ Boulter (1966) 56. Ο Πηλέας συνδέει τον πλούτο με την ευτέλεια σε αντίθεση με την Ερμιόνη, που τον προέβαλλε ως πηγή εξουσίας και δύναμης.

¹⁰⁵ Gellie (1986) 115.

¹⁰⁶ Chong-Gossard & Li (2018) 89.

¹⁰⁷ Αθανασοπούλου (2006) 26. Ο Ευριπίδης προβάλλει στο πρόσωπο της Ελένης όλη την αρχαία ελληνική προκατάληψη σχετικά με τη φύση των γυναικών.

ευθύνη των πράξεών της στην Αφροδίτη, η Εκάβη προτείνει μια νέα ετυμολογία του ονόματος της θεάς: *ἄφρων*=άνοητος.¹⁰⁸ Αυτό που προσπαθεί να πει η Εκάβη είναι ότι εκείνο το οποίο η Ελένη ονομάζει *Ἀφροδίτη* δεν είναι τίποτα παραπάνω από τον σεξουαλικό της πόθο, τον οποίο δεν κατάφερε να τιθασει.¹⁰⁹ Η λογομαχία ανάμεσα στην Ελένη και την Εκάβη αποτελεί σύγκρουση μεταξύ δύο διαφορετικών κόσμων. Από τη μία πλευρά η Ελένη εκπροσωπεί όλη τη γυναικεία προκλητικότητα που χαρακτηρίζει τα θηλυκά, τα οποία χρησιμοποιούν τη σεξουαλικότητά τους, για να πετύχουν τους στόχους τους και στο τέλος αποποιούνται τις ευθύνες, και από την άλλη η Εκάβη συμβολίζει τη σύνεση και την αυτοσυγκράτηση που οφείλει να δείχνει κάθε γυναίκα.¹¹⁰

Στην *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη η Κλυταιμνήστρα αποδίδει την πράξη της δολοφονίας της Ιφιγένειας από τον Αγαμέμνονα στο ερωτικό πάθος της Ελένης (Εὐρ. *Ηλ.* 1027). Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός, ότι στην απάντηση της Ηλέκτρας, υπάρχουν παραλληλισμοί ανάμεσα στην Κλυταιμνήστρα και την Ελένη. Η Ηλέκτρα αναφέρει ότι και οι δύο αδερφές ξεγελούν με την όμορφη εμφάνισή τους, αλλά είναι αυτάρεσκες και σεβείς απέναντι στους συζύγους τους (Εὐρ. *Ηλ.* 1063-1068). Στην *Ἀνδρομάχη*, όπως αναφέρθηκε, η Ερμιόνη κατηγορείται ότι συμπεριφέρεται, έχοντας ως πρότυπο τη μητέρα της. Εκτός από τη μεγαλομανία, η Ερμιόνη, σύμφωνα με την *Ἀνδρομάχη*, έχει κληρονομήσει από τη μητέρα της και την αδυναμία στα σεξουαλικά πάθη (Εὐρ. *Ἀνδρ.* 229-230).¹¹¹ Η Ερμιόνη είναι στιγματισμένη από το όνομα της μητέρας της και η σύνδεση μεταξύ τους είναι αναπόφευκτη. Ο Χορός, όταν μιλάει για εκείνη δεν την αποκαλεί με το όνομά της, αλλά την αναφέρει ως κόρη της κόρης του Δία (Εὐρ. *Ἀνδρ.* 146). Η *Ἀνδρομάχη* τονίζει την ακραία ζήλια της αντιπάλου της για τον Νεοπτόλεμο και της καταλογίζει *φιλανδρία*. Εντούτοις, παρατηρώντας τις ιστορίες της Ελένης και της Ερμιόνης, θα μπορούσε να υπογραμμίσει κανείς ότι ο τρόπος σκέψης τους είναι διαφορετικός. Η Ερμιόνη, ουσιαστικά, δεν δείχνει καμία λαγνεία και όσον αφορά τον Νεοπτόλεμο, δεν φαίνεται να νιώθει ερωτική ζήλια για

---

¹⁰⁸ Kovacs (2018) 285. Πρόκειται για μια διαφορετική ετυμολογία από αυτήν που συναντάται στον Ησίοδο (Ησ. *Θεογ.* 190-198), κατά την οποία το όνομα της Αφροδίτης προέρχεται από το *ἄφρος*, παραπέμποντας στον θαλασσινό αφρό, που σύμφωνα με τη μυθολογία, μαζεύτηκε γύρω από τα κομμένα γεννητικά όργανα του Ουρανού κοντά στην Κύπρο. Η χρήση της ετυμολογίας των ονομάτων για την απόδειξη θετικών ή αρνητικών χαρακτηριστικών συναντάται συχνά στους σοφιστές και ιδιαίτερα στον Πρόδοκο.

¹⁰⁹ Rozokoki (2011) 57-58. Η Αφροδίτη και η Ελένη συνδέονται σε αρκετά επίπεδα. Το προφανές είναι ότι οι δύο γυναίκες καθοδηγούνται από το σεξουαλικό τους πάθος. Ωστόσο, η Rozokoki θεωρεί ότι υπάρχει και μια κοινή αναφορά ως προς τον τρόπο γέννησής τους. Η εκδοχή της γέννησης της Ελένης από ένα αβγό, που αναφέρεται και στον Ευριπίδη (Εὐρ. *Ελ.* 256-260), έχει τις ρίζες του στον ανατολικό μύθο εκκόλαψης της *Ἀφροδίτης Ουράνιας*.

¹¹⁰ Αθανασοπούλου (2006) 60.

¹¹¹ Boulter (1966) 54. Ωστόσο, η *Ἀνδρομάχη* τελειώνει τον λόγο της, λέγοντας ότι ένας σοφός άνθρωπος οφείλει να αποφεύγει τα λάθη των γονιών του, δείχνοντας ότι η Ερμιόνη έχει την επιλογή να φερθεί με σύνεση αλλά δεν το κάνει.

εκείνον. Το μέλημα της Ερμιόνης είναι κυρίως να διαφυλαχθεί η κοινωνική της θέση. Άλλωστε, ο κοινωνικός ρόλος μιας γυναίκας στην αρχαία Αθήνα εξαρτάται από τον γάμο της και κατ' επέκταση από το αν θα καταφέρει να γονιμοποιηθεί και να προσφέρει στον οίκο της κληρονόμους, δηλαδή αρσενικά παιδιά. Μια παντρεμένη γυναίκα, η οποία έχει γεννήσει γιους, θα μπορούσε πιο εύκολα να συμβιβαστεί με τις απιστίες του συζύγου της. Ωστόσο, μια γυναίκα άκληρη, που βλέπει τον άνδρα της να αποκτά απογόνους από την ερωμένη του, υποθέτει κανείς ότι εύλογα αισθάνεται περιττή και αναποτελεσματική. Επομένως, οι σεξουαλικές ανησυχίες της Ερμιόνης έχουν κοινωνικό υπόβαθρο.¹¹² Επίσης, προς το τέλος της λογομαχίας, όταν η Ανδρομάχη αναφέρει ότι η Ελένη ευθύνεται για τον θάνατο του Αχιλλέα (Εὐρ. *Ἀνδρ.* 248), η Ερμιόνη δεν προσπαθεί να αντικρούσει αυτήν την κατηγορία. Αντίθετα, παραδέχεται έμμεσα το σφάλμα της μητέρας της και διατηρεί μια αμυντική στάση ενός παιδιού που το βαραινούν τα λάθη των γονέων του (Εὐρ. *Ἀνδρ.* 249). Είναι η μοναδική φορά που η Ερμιόνη εμφανίζεται ευάλωτη, παρακαλώντας σχεδόν την Ανδρομάχη να σταματήσει να της υπενθυμίζει την πληγή της μητέρας της και αναζητώντας τη συμπάθειά της.¹¹³ Παρ' όλα αυτά, στο τέλος, η Ερμιόνη θα επιβεβαιώσει τις κατηγορίες της Ανδρομάχης. Η κόρη της Ελένης θα αποδράσει με τον ξάδερφό της, Ορέστη, εγκαταλείποντας τον Νεοπτόλεμο. Όπως έκανε και η μητέρα της, φεύγει κρυφά με έναν άλλο άνδρα, αφήνοντας πίσω τον σύζυγό της.¹¹⁴

Η Ελένη εμφανίζεται στους μύθους με δύο βασικές ιδιότητες: της ομορφιάς και της απιστίας. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνδέονται με την πατριαρχική ιδεολογία για τις γυναίκες, οι οποίες με την εξωτερική τους εμφάνιση προσελκύουν τα αρσενικά και αποδεικνύονται επιρρεπείς στα σεξουαλικά πάθη. Αυτός ο συνδυασμός ομορφιάς και μοιχείας προκάλεσε τον Τρωικό πόλεμο και οδήγησε πολλούς ανθρώπους στην καταστροφή. Η ομορφιά της Ελένης είναι εμφανής σε όλα τα έργα του Ευριπίδη, τόσο μέσω της περιγραφής της όσο και μέσω των αντιδράσεων των υπόλοιπων χαρακτήρων. Στην *Ελένη*, όταν ο Τεύκρος συναντά την ηρώίδα, την αναγνωρίζει από την εμφάνισή της (Εὐρ. *Ελ.* 72-73). Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι αυτό είναι το μοναδικό έργο του Ευριπίδη, στο οποίο ποιητής διαχωρίζει την ομορφιά από τη σεξουαλικότητά της, αφού η Ελένη παραμένει πιστή και αμόλυντη παρά την πολιορκία του Θεοκλύμενου.¹¹⁵ Στη συνείδηση του κοινού, η Ελένη, πέρα από οτιδήποτε άλλο, είναι συνδεδεμένη με την απόλυτη ομορφιά. Η

---

¹¹² Kyriakou (1997) 14.

¹¹³ Kyriakou (1997) 15.

¹¹⁴ Boulter (1966) 57.

¹¹⁵ Marshall (2014) 293-4.

φαντασία των ανθρώπων έχει θεοποιήσει τη μορφή της και την έχει εξάρει στην ομορφότερη γυναίκα που έζησε ποτέ. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι το κοινό σχεδόν αδιαφορεί για τον χαρακτήρα της και αδημονεί να τη δει να εμφανίζεται στη σκηνή, ακόμη και στα έργα που δεν έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο. Από την άλλη μεριά, αυτό θα ήταν παράλογο σε μια θεατρική παράσταση που οι ηθοποιοί είναι άνδρες και τα πρόσωπά τους είναι καλυμμένα με μάσκες. Ωστόσο, η φήμη της Ελένης ήταν τέτοια, που ίσως η μάσκα λειτουργούσε αντιστρόφως, εξάπτοντας ακόμη περισσότερο τη φαντασία των ανθρώπων, αφού ο καθένας μπορούσε να προσδιορίσει κατά βούληση τα χαρακτηριστικά της ιδανικής Ελένης.¹¹⁶ Η ομορφιά της, λοιπόν, είναι αυτονόητη και ξεπερνά τα όρια της μάσκας. Αυτό που κάνει την ηρωίδα ξεχωριστή και περιζήτητη είναι ότι συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά ενός θηλυκού, ακόμα και αν κάποια αποδεικνύονται επικίνδυνα και μοιραία για την μοίρα των ανθρώπων. Γίνεται αιτία σύγκρουσης, χρησιμοποιεί τα θέληγιά της για να πετύχει τους στόχους της, είναι ματαιόδοξη, άπιστη, αναξιόπιστη και παρ' όλα αυτά τα ελαττώματα, στην κοινή ανδρική συνείδηση, παραμένει επιθυμητή, ένα αντικείμενο ηδονής που κάθε άνδρας θέλει να κάνει δικό του.¹¹⁷ Η Ελένη είναι η ιδέα της απόλυτης γυναίκας και αυτή της η ιδιότητα επισκιάζει ακόμη και την ανηθικότητα της.

Στις *Τρωάδες* το κοινό έχει δύο προσδοκίες από την εμφάνιση της Ελένης στη σκηνή: περιμένει να δει από τη μια πλευρά, την άπιστη σύζυγο του Μενελάου, που με τη σκανδαλώδη συμπεριφορά της οδήγησε την Ελλάδα και την Τροία στον πόλεμο και από την άλλη, μία από τις γυναίκες της Τροίας που την περιμένει ανάλογη μοίρα με της υπόλοιπες σκλάβες.¹¹⁸ Η στιγμή που εμφανίζεται η Ελένη αποτελεί κορύφωση της υπόθεσης του έργου και έχει προετοιμαστεί με αρκετές αναφορές σε αυτήν από τους άλλους χαρακτήρες της τραγωδίας. Η Ελένη, ωστόσο, δεν εμφανίζεται σε καμία περίπτωση ως ταλαιπωρημένη σκλάβη, αλλά ως μια όμορφη γυναίκα που, ακόμη και κάτω από αυτές τις συνθήκες, μαγνητίζει τα βλέμματα και κερδίζει τις εντυπώσεις.¹¹⁹ Πριν από την εμφάνισή της, ο Μενέλαος ανακοινώνει ότι έχει αποφασίσει να μην τιμωρήσει την Ελένη στην Τροία, αλλά να την πάρει μαζί του στην Ελλάδα και να τη θανατώσει παραδειγματικά (Εὐρ. *Τρ.* 873-879). Η Εκάβη δείχνει ανήσυχη με αυτή την εξέλιξη και προειδοποιεί τον Μενέλαο να μη στέκεται κοντά της, γιατί υπάρχει ο κίνδυνος να του αλλάξει γνώμη, χρησιμοποιώντας τις γνωστές πρακτικές της με τις οποίες παγιδεύει τους άνδρες (Εὐρ. *Τρ.* 891-894). Ο Μενέλαος

---

¹¹⁶ Marshall (2014) 294.

¹¹⁷ Allan (2008) 50-51.

¹¹⁸ Gellie (1986) 115.

¹¹⁹ Luschig (1971) 11.

διατάζει να φέρουν την Ελένη στη σκηνή με τη βία, σέρνοντάς την από τα μαλλιά (Εὐρ. *Τρ.* 880-883). Παρά ταύτα, όπως παρατηρεί η Εκάβη, η εμφάνισή της δεν αντικατοπτρίζει τα βάσανα και την ταλαιπωρία μιας δούλης. Η Ελένη δεν εμφανίζεται ταλαιπωρημένη και εξαθλιωμένη, όπως θα περίμενε κανείς να είναι μια αιχμάλωτη. Αντίθετα, η εμφάνισή της, ανάμεσα στις υπόλοιπες σκλάβες, είναι προκλητική. Οι αθώες γυναίκες της Τροίας προβάλλονται βασανισμένες, ενώ εκείνη, που αποτελεί και την αιτία όλου του κακού, εμφανίζεται περιποιημένη. Η έντονη αντίθεση ανάμεσα στην Ελένη και τις υπόλοιπες γυναίκες είναι κάτι που προκαλεί την εντύπωση του κοινού, ενώ παράλληλα πλανάται και η πιθανότητα τελικά να απελευθερωθεί.¹²⁰ Η ηρωίδα παρουσιάζεται, φροντισμένη, φορώντας στολίδια (Εὐρ. *Τρ.* 1022-1028). Παρ' όλο που μαθαίνει ότι πρόκειται να θανατωθεί, η Ελένη είναι ήρεμη και ζητά να απολογηθεί. Η ψυχραιμία της ίσως πηγάζει από την πεποίθησή της, ότι, τελικά, θα καταφέρει να πείσει τον Μενέλαο να της χαρίσει τη ζωή, γνωρίζοντας την επιρροή που έχει πάνω του. Η Ελένη έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό της και πιστεύει ότι θα κατορθώσει να επιβιώσει, όπως κάνει πάντα.¹²¹ Στο έργο του Ευριπίδη, ο Μενέλαος είναι αποφασισμένος να τιμωρήσει τη γυναίκα του και δεν υπάρχει κάποια σημαντική απόδειξη ότι δεν θα το κάνει.¹²² Ωστόσο, το κοινό γνωρίζει ήδη από τον Όμηρο ότι όταν ο Τηλέμαχος πηγαίνει στη Σπάρτη, μετά το τέλος του Τρωικού Πολέμου, συναντά στο παλάτι την Ελένη και τον Μενέλαο, ο οποίος έχει συγχωρέσει τη σύζυγό του και ζουν μαζί (Όμ. *Όδ.* 4.120-122). Επομένως, οι θεατές της παράστασης γνωρίζουν την κατάληξη της ιστορίας και παρακολουθούν με καχυποψία τις δηλώσεις του Μενελάου περί τιμωρίας.¹²³ Αυτό ίσως να δικαιολογεί και τις επαναλαμβανόμενες προειδοποιήσεις της Εκάβης προς τον Μενέλαο. Η Εκάβη, γνωρίζοντας τη σεξουαλική δύναμη που έχει η Ελένη στους άνδρες, κρίνει ότι είναι επικίνδυνο να ταξιδέψει ο Μενέλαος στο ίδιο πλοίο με εκείνη (Εὐρ. *Τρ.* 1049). Επομένως, η επιβίωση της Ελένης δεν θα κριθεί από την ικανότητά της να πείσει τον Μενέλαο για την αθωότητά της, αλλά από την ικανότητά της να τον αποπλανήσει. Ο Ευριπίδης παρουσιάζει τη χρήση της γυναικείας σεξουαλικότητας ως απαραίτητο εργαλείο για τη διάσωση της ηρωίδας και,

---

¹²⁰ Lloyd (1984) 303.

¹²¹ Gellie (1986) 116. Η Ελένη δεν εμφανίζεται απλώς ως όμορφη γυναίκα, αλλά γνωρίζει ότι είναι όμορφη και δεν διστάζει να το επιδεικνύει επανειλημμένα χωρίς ντροπή (Εὐρ. *Τρ.* 929, 936).

¹²² Lloyd (1984) 303-304.

¹²³ Goff (2009) 64. Ίσως στην αρχή οι θεατές να αναρωτιούνται, μήπως πρόκειται να διαφοροποιηθεί ο παραδοσιακός μύθος. Τελικά, όμως, η αίσθηση που τους μένει είναι ότι η Ελένη θα ανατρέψει τις προθέσεις του Μενελάου και θα επαναληφθεί η υπόθεση της *Οδύσσειας*.

κατ' επέκταση, ως ένα μέσο που μπορεί να χρησιμοποιήσει κάθε γυναίκα προκειμένου να κάνει πιο εύκολη τη ζωή της.¹²⁴

Στον ρητορικό αγώνα ανάμεσα στην Εκάβη και την Ελένη αντιπαραβάλλονται ο μύθος και ο ρεαλισμός. Η Ελένη, ουσιαστικά, δεν έχει κανένα επιχείρημα που να χαρακτηρίζεται από λογική και εγκυρότητα. Ολόκληρη η απολογία της στηρίζεται στη μυθολογία και σε όσα είναι γνωστά από τα ομηρικά έπη. Παρά την εξαιρετική της ρητορική ικανότητα, είναι δύσκολο να πείσει για την αθωότητά της με τις ιστορίες για τον διαγωνισμό ομορφιάς των θεών και την πανίσχυρη παρουσία της προσωποποιημένης Αφροδίτης στο παλάτι της Σπάρτης. Οι ισχυρισμοί της ακούγονται σαν παιδική αφήγηση. Από την άλλη μεριά, στα ομηρικά έργα, οι ήρωες πάντα συγχωρούν τα σφάλματα της Ελένης, λόγω της αξεπέραστης ομορφιάς της. Επομένως, είναι εύλογο η ηρωίδα να καταφεύγει σε εκείνες τις δικαιολογίες, που της παρέχει ο μύθος, προκειμένου να σώσει τη ζωή της. Στη σύγχρονη εποχή του Ευριπίδη, όμως, τα επιχειρήματα της αποδεικνύονται αβάσιμα και η Ελένη φαίνεται ανόητη στο κοινό. Ο ποιητής χρησιμοποιεί την Εκάβη για να ξεμπροστιάσει την Ελένη και να την απογυμνώσει από τα ομηρικά άλλοθι.¹²⁵ Η Εκάβη αποδομεί τα επιχειρήματα της Ελένης, χρησιμοποιώντας πληροφορίες από τη ζωή της στην Τροία και θέτοντας ερωτήματα, που ανταποκρίνονται στην κοινή λογική. Ο Ευριπίδης γκρεμίζει όλη εκείνη τη γλυκιά φανταστική ατμόσφαιρα του μύθου και φέρνει στην επιφάνεια μια αλήθεια, που είναι σκληρή αλλά αδιαμφισβήτητη. Ωστόσο, μέσα από τα συντρίμια της παράδοσης, η όμορφη Ελένη παραμένει αγέρωχη, χωρίς να έχει υποστεί κάποιο ουσιαστικό κόστος. Μπορεί στο έργο του Ευριπίδη η ηρωίδα να αποδεικνύεται ανήμπορη να πείσει με τα επιχειρήματά της, όμως η εμφάνιση μιας ωραίας γυναίκας πάντα είναι ικανή να επηρεάσει τους άνδρες, όσοι αιώνες και αν περάσουν.¹²⁶ Η Ελένη, η Εκάβη ακόμα και οι θεατές γνωρίζουν ότι ο Μενέλαος θα υποκύψει στα θέληγτρα της συζύγου του. Οι λεπτομερείς περιγραφές της Εκάβης, σχετικά με τη συμπεριφορά της Ελένης στην Τροία, έχουν ως στόχο να προκαλέσουν τον θυμό του Μενελάου, ώστε να προβεί όσο το δυνατόν πιο γρήγορα στη δολοφονία της, προτού προλάβει να τον πλανέψει με τα ερωτικά της παιχνίδια.¹²⁷ Η Εκάβη αποδεικνύεται πιο εύστοχη και έξυπνη από την Ελένη, αλλά αυτό δεν είναι αρκετό.

---

¹²⁴ Scodel (1998) 152.

¹²⁵ Gellie (1986) 116-117.

¹²⁶ Gellie (1986) 118-119.

¹²⁷ Chong-Gossard & Li (2018) 76.

Ο Μενέλαος υπόσχεται ότι η Ελένη θα πεθάνει στην Ελλάδα και η τιμωρία της θα παραδειγματίσει όλες τις γυναίκες, σωφρονίζοντας ακόμη και τις πιο επαίσχυντες (Εὐρ. *Τρ.* 1055-1059). Ωστόσο, το κοινό δεν πείθεται ότι κάτι τέτοιο πρόκειται να συμβεί. Ο Μενέλαος έχει την ευκαιρία να σκοτώσει εκείνη τη στιγμή τη γυναίκα που τον πρόδωσε και τον εξευτέλισε και να αποκαταστήσει την τιμή του. Όμως, επιλέγει να κωλυσιεργήσει, ταξιδεύοντας μαζί της ως την πατρίδα. Αυτή η απόφαση απογοητεύει την Εκάβη και προκαλεί υποψίες στους θεατές ότι οι προθέσεις του είναι διαφορετικές από αυτές που προσδοκά η βασίλισσα. Ο Μενέλαος μοιάζει να προσπαθεί να κερδίσει χρόνο με την Ελένη. Στην αρχή του λόγου του, εμφανίζεται ικανοποιημένος που επιτέλους η σύζυγός του θα ξαναπέσει στα χέρια του (Εὐρ. *Τρ.* 861). Το νόημα του στίχου είναι διφορούμενο και η ασάφεια που δημιουργείται προκαλεί αμηχανία: θέλει άραγε να τη σκοτώσει ή να την αγκαλιάσει;¹²⁸ Ο Μενέλαος εμφανίζεται αυστηρός και απειλητικός, αλλά στο τέλος περιγράφεται ευάλωτος και αδύναμος. Η Ελένη γνωρίζει ακριβώς πώς να τον χειριστεί και οι φόβοι της Εκάβης επιβεβαιώνονται. Η φιγούρα του Μενελάου δεν είναι αυτή που αναδεικνύεται στα ομηρικά έπη. Ο Ευριπίδης τον παρουσιάζει αφελή και δίνει την εντύπωση ότι δεν μπορεί να παρακολουθήσει τον γρήγορο διάλογο δύο έξυπνων γυναικών. Όταν η Εκάβη τον συμβουλεύει να μην ανέβει στο ίδιο πλοίο με την Ελένη, εκείνος αναρωτιέται αν έχει πάρει κιλά (Εὐρ. *Τρ.* 1049-1050). Ο γενναίος άνδρας του μύθου έχει μετατραπεί σε έναν κωμικό χαρακτήρα που χειραγωγείται από μια γυναίκα.¹²⁹ Ο Ευριπίδης, παρουσιάζοντας τους γνωστούς ήρωες διαφοροποιημένους, υπογραμμίζει τη ματαιότητα του πολέμου. Μελετώντας τις τραγωδίες, εύλογα κανείς απογοητεύεται στη σκέψη ότι ο Τρωικός Πόλεμος έγινε για χάρη ενός ερωτευμένου άνδρα και μιας αναξιόπιστης γυναίκας. Η εικόνα του ζευγαριού στην *Οδύσσεια* που συνεχίζει τη ζωή του ανεπηρέαστο, ενώ προκάλεσε τόση δυστυχία σε δύο λαούς, προκαλεί ακόμη μεγαλύτερη δυσαρέσκεια.¹³⁰

Ο Ευριπίδης, λοιπόν, προβάλλει τη δύναμη της γυναικείας σεξουαλικότητας με τον πιο ρεαλιστικό τρόπο. Μια γυναίκα δεν χρειάζεται να είναι έξυπνη, ειλικρινής και αξιοσέβαστη, αλλά αρκεί να είναι ποθητή. Οι άνδρες καταδικάζουν αυτά τα γυναικεία μέσα πειθούς, όμως είναι εκείνοι που τελικά θα υποκύψουν σε μια ποθητή γυναίκα και θα ξεχάσουν όλες τις θεωρίες περί

---

¹²⁸ Gellie (1986) 116.

¹²⁹ Κυριακού (1997) 13. Και στην *Ανδρομάχη*, ο Πηλέας υποτιμά τον Μενέλαο, παρουσιάζοντάς τον σαν υποχείριο της Ελένης (Εὐρ. *Ανδρ.* 602-612, 619-623, 627-631).

¹³⁰ Gellie (1986) 118. Αυτή η εξέλιξη δεν υπονοείται ξεκάθαρα στις *Τρωάδες*, αλλά κάθε Αθηναίος του 5^{ου} αιώνα π.Χ. έχει αυτήν την εξέλιξη στο πίσω μέρος του μυαλού του.

ηθικής. Είναι αυτή ακριβώς η αδυναμία τους, που τους οδηγεί στην επιτήρηση των γυναικείων κινήσεων. Αυτό που τρομάζει περισσότερο τους άνδρες είναι ότι οι ίδιοι δεν μπορούν να αντισταθούν στη γυναικεία γοητεία. Ο Lloyd σημειώνει ότι μόνο η Εκάβη σχολιάζει πως η περιποιημένη εμφάνιση της Ελένης δεν ταιριάζει σε μια σκλάβο. Η σιωπή του Μενελάου επί του θέματος, πιθανόν, δηλώνει ότι ο ίδιος όχι μόνο δεν ενοχλείται από την εντυπωσιακή της εικόνα, αλλά γοητεύεται.¹³¹ Ο Ευριπίδης αποδεικνύει ότι οι άνδρες δεν θα μπορέσουν ποτέ να αποφύγουν τον γυναικείο πειρασμό. Οι γυναίκες δεν είναι τα τρομερά πλάσματα που παρουσιάζει η πατριαρχική κοινωνία. Σε έναν κόσμο σκληρό και άδικο, η γυναίκα έχει βρει τρόπο να επιβιώνει, συνειδητοποιώντας ότι η μόνη της δύναμη σε μια αφιλόξενη για αυτήν κοινωνία είναι να εκμεταλλευτεί το μοναδικό τρωτό σημείο των ανδρών. Οι άνδρες ζητούν από τη γυναίκα αυτό για το οποίο την κατηγορούν, την ηδονή. Έτσι, η Εκάβη ηττάται από την Ελένη, η οποία θριαμβεύει, κάνοντας τις ηθικές Τρωαδίτισσες να δείχνουν ακόμα πιο αξιολύπητες.¹³²

2.3. Ελένη και ηθική

Στο έργο *Ελένη*, ο Ευριπίδης παρουσιάζει μια διαφορετική υπόθεση από αυτήν του μύθου. Η τραγωδία του Ευριπίδη στηρίζεται στους παραδοσιακούς άξονες, σχετικά με τα πρόσωπα και τα γεγονότα του Τρωικού Πολέμου, αλλά διαφοροποιείται όσον αφορά την πλοκή, η οποία αναδεικνύει την Ελένη ως μια νέα και τραγική ηρωίδα. Η Ελένη στον Ευριπίδη χαρακτηρίζεται από ηθική και εντιμότητα και παρουσιάζεται ως θύμα της μοίρας και των θεών. Ο Ευριπίδης κρατά τη γνωστή σε όλους κρίση του Πάρη, αλλά μεταπλάθει την υπόθεση, εξιστορώντας ότι η Ήρα, για να τιμωρήσει τον Πάρη, που επέλεξε την Αφροδίτη για ομορφότερη θεά, τον ξεγέλασε, δίνοντας του ένα είδωλο, το οποίο εξωτερικά έμοιαζε με την Ελένη. Την ίδια στιγμή, η αληθινή Ελένη μεταφέρεται από τον Ερμή στην Αίγυπτο, όπου και φυλάσσεται από τον Πρωτέα (Εὐρ. *Ελ.* 23-48).

Επομένως, σε αυτό το έργο, η Ελένη ουδεμία ευθύνη φέρει για τον Τρωικό Πόλεμο και απαλλάσσεται από την κατηγορία της μοιχείας, που τη βαραίνει εδώ και αιώνες. Ο Ευριπίδης αθώνει πλήρως στην Ελένη, η οποία για πρώτη φορά παρουσιάζεται ενάρετη.¹³³ Η ηρωίδα όχι

---

¹³¹ Lloyd (1984) 305.

¹³² Αθανασοπούλου (2006) 60.

¹³³ Roisman (2011) 127.

μόνο δεν έχει διαπράξει μοιχεία με τον Πάρη, αλλά αντιστέκεται σθεναρά και στις ερωτικές επιθυμίες του Θεοκλύμενου, γιου του Πρωτέα, ο οποίος μετά τον θάνατο του πατέρα του, έχει βάλει σκοπό της ζωής του να την παντρευτεί. Η Ελένη, προκειμένου να ξεφύγει από τον Θεοκλύμενο, καταφεύγει ως κέτισσα στον τάφο του Πρωτέα και ζητά από τον νεκρό να την προστατεύσει (Εὐρ. Έλ. 60-65). Το μοτίβο της ικεσίας απαντάται συχνά στις τραγωδίες, ενώ παράλληλα σκιαγραφεί την τραγικότητα της Ελένης και της προσδίδει ήθος και θρησκευτική ευλάβεια. Η ηρωίδα, ως κέτισσα, δεν εξασφαλίζει μόνο τη σωτηρία της, αλλά αποδεικνύει ότι υιοθετεί τις θρησκευτικές αντιλήψεις της αρχαίας Ελλάδας του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Η στερεοτυπική σκηνή της ικεσίας επαναλαμβάνεται και σε επόμενο σημείο του έργου, όταν η Ελένη ικετεύει τη Θεονόη να μην προδώσει στον αδερφό της την παρουσία του Μενελάου στη χώρα της Αιγύπτου (Εὐρ. Έλ. 894-942).

Γίνεται φανερό ότι, για την Ελένη, είναι πολύ σημαντικό να παραμείνει πιστή στον Μενέλαο και ο θεσμός του γάμου είναι ιερός.¹³⁴ Η Ελένη δηλώνει πως, σε περίπτωση που επιβεβαιωθούν οι εικασίες του Τεύκρου, ότι ο Μενέλαος χάθηκε, έχει σκοπό να δώσει τέλος στη ζωή της και μάλιστα όχι με θηλιά, αλλά με μαχαίρι, επιλέγοντας έναν πιο ηρωικό θάνατο (Εὐρ. Έλ. 298-302). Στη συνέχεια, επισφραγίζει την πρόθεσή της να πεθάνει με έναν όρκο στον Ευρώτα (Εὐρ. Έλ. 348-359). Ο όρκος αυτός φανερώνει τη συναισθηματική ένταση στην οποία βρίσκεται η Ελένη, αλλά και το ηθικό της αδιέξοδο. Αν αποδειχθεί ότι ο Μενέλαος χάθηκε, η ηρωίδα θα υποχρεωθεί να δεχθεί για σύζυγό της τον Θεοκλύμενο. Αυτό είναι αδιανόητο για τον κώδικα τιμής της και προτιμά να χάσει τη ζωή της παρά να προδώσει τη μνήμη του άνδρα της.¹³⁵ Μετά την αναγνώρισή της από τον Μενέλαο, η Ελένη δίνει ξανά όρκο θανάτου, σε περίπτωση που δεν δεχθεί η Θεονόη να τους βοηθήσει να διαφύγουν (Εὐρ. Έλ. 835-839).

Η ευριπίδεια Ελένη στην ομώνυμη τραγωδία είναι ξεκάθαρα ένα τραγικό πρόσωπο. Στην αρχή του έργου, ξεκινά να διηγείται τα βάσανά της, αποδίδοντας τις συμφορές της στην αντιζηλία της Ήρας και της Αφροδίτης. Η ηρωίδα, όπως έκανε και στις *Τρωάδες*, αποποιείται κάθε ευθύνη και αυτοπαρουσιάζεται ως ένα απρόθυμο πιόνι στο θεϊκό παιχνίδι. Η διαφορά που υπάρχει στο συγκεκριμένο έργο είναι ότι όσα ισχυρίζεται αποδεικνύονται στην πράξη. Η Ελένη πράγματι βρίσκεται στην Αίγυπτο, ο αγγελιαφόρος του Μενελάου υποστηρίζει ότι είδε με τα ίδια του τα

---

¹³⁴ Αθανασοπούλου (2006) 57.

¹³⁵ Λαδά (2016) 32. Μέσα από τα λόγια της Ελένης: *ἀλλ' ὅταν πόσις πικρὸς ζυνῆι γυναικί, καὶ τὸ σῶμ' ἐστὶν πικρὸν* (Εὐρ. Έλ. 296-297), αποτυπώνεται ο προβληματισμός του Ευριπίδη για την ψυχοσύνθεση της Αθηναίας γυναίκας, η οποία δεν έχει το δικαίωμα της επιλογής του συζύγου της.

μάτια το είδωλό να χάνεται στους ουρανούς (Εὐρ. *Ἐλ.* 605-615), και οι υπόλοιποι χαρακτήρες επιβεβαιώνουν την εκδοχή που αφηγείται. Ο Ευριπίδης απαλλάσσει την Ελένη από τις κατηγορίες που τη βαραίνουν και παράλληλα παρέχει στο κοινό και τις κατάλληλες αποδείξεις για την αξιοπρέπειά της.¹³⁶ Στα στοιχεία που προσδίδουν τραγικότητα στην Ελένη μπορεί να προστεθεί και ο τερατώδης τρόπος με τον οποίο γεννήθηκε. Σύμφωνα με όσα εξιστορεί η ίδια στο κοινό, γεννήθηκε από ένα αβγό (Εὐρ. *Ἐλ.* 256-260) και αυτή η αφύσικη δημιουργία της αποτελεί υπέρβαση των ανθρωπίνων μέτρων και έχει αντίκτυπο στην εξέλιξη της ζωής της. Στον πρόλογο της τραγωδίας, η Ελένη αναφέρει πως η πραγματική αιτία του πολέμου είναι ότι ο Δίας επιθυμούσε να ανακουφίσει τη Γη από το πλήθος των ανθρώπων, καθώς και να δοξαστεί ο Αχιλλέας, ως ο γενναίότερος άνδρας των Ελλήνων (Εὐρ. *Ἐλ.* 38-41). Ο Ευριπίδης, με αυτόν τον τρόπο, υπογραμμίζει ότι ποτέ δεν υπάρχει ουσιαστικός λόγος για να πολεμούν δύο λαοί και ότι οι πραγματικές αιτίες δεν είναι ποτέ γνωστές. Ωστόσο, η αναφορά στον Δία κάνει τη θέση της Ελένης ακόμα πιο δυσμενή. Η Ελένη χρησιμοποιήθηκε από τον ίδιο της τον πατέρα με τον χειρότερο τρόπο.¹³⁷ Εκτέθηκε σε έσχατο βαθμό, με αποτέλεσμα Έλληνες και Τρώες να τη χλευάζουν και να την καταριούνται για την πανωλεθρία που προκλήθηκε και ο άνδρας της να την μισεί για την ανηθικότητά της. Ο διασυρμός που έχει υποστεί η προσωπικότητά της φαίνεται να είναι μείζονος σημασίας για την Ελένη. Η ηρωίδα νιώθει απόγνωση, γιατί ενώ είναι αθώα για όσα της προσάπτουν, δεν έχει τρόπο να το αποδείξει. Βρίσκεται εγκλωβισμένη σε έναν ξένο τόπο χωρίς κανέναν προστάτη, τη στιγμή που η υπόληψη της έχει διασυρθεί ανεπανόρθωτα. Σε όλη την τραγωδία η Ελένη εμφανίζεται απελπισμένη για τις ψευδείς κατηγορίες σε βάρος της και αδημονεί για τη μέρα της αποκατάστασης της δικαιοσύνης, όπως της έχει υποσχεθεί ο Ερμής (Εὐρ. *Ἐλ.* 56-59).

Η Ελένη θεωρεί ως πηγή όλων των κακών που της συμβαίνουν την ομορφιά της (Εὐρ. *Ἐλ.* 27). Η εξωτερική της εμφάνιση είναι αυτή που οδήγησε την Αφροδίτη να την μετατρέψει σε τρόπαιο και τον Πάρι να την ερωτευτεί παράφορα. Ενώ το στοιχείο της ομορφιάς, για οποιαδήποτε άλλη γυναίκα, θα αποτελούσε πλεονέκτημα και αφορμή περηφάνιας και καυχησιολογίας, για την Ελένη του Ευριπίδη είναι κατάρα και αιτία συμφορών, με αποτέλεσμα να μισεί τον ίδιο της τον εαυτό.¹³⁸ Αυτό συμβαίνει, ίσως, γιατί η ομορφιά της Ελένης ξεπερνά

---

¹³⁶ Ρίζου (2020) 57.

¹³⁷ Rozokoki (2011) 53.

¹³⁸ Ρίζου (2020) 58.

κατά πολύ το μέτρο και οτιδήποτε υπερβολικό διαταράσσει τις ισορροπίες. Η ηρωίδα τραγουδάει για άλλες ταλαιπωρημένες από την ομορφιά τους γυναίκες, που έγιναν αντικείμενο ερωτικού πόθου και βίωσαν την οργή των θεών (Εὐρ. Έλ. 375-385). Η Ελένη συμπάσχει με αυτές τις γυναικείες μορφές, αλλά παραπονιέται ότι εκείνες υπέστησαν απλά μεταμόρφωση σε ζώα και δεν προξένησαν δεινά σε άλλους, όπως συνέβη στη δική της περίπτωση.

Ακόμα και αν η Ελένη έχει απαλλαχθεί από την κατηγορία της μοιχείας, διατηρεί την πονηριά της γυναικείας της φύσης και τη χρησιμοποιεί όπου είναι απαραίτητο. Στη σκηνή με τον Τεύκρο, η Ελένη δρα με διπλωματία και, κάνοντας ελιγμούς, αποφεύγει να αποκαλύψει την ταυτότητά της. Η ηρωίδα επιλέγει να αφήσει τον Τεύκρο στην πλάνη του και, προσποιούμενη την ανήξερη, του αποσπά σημαντικές πληροφορίες. Εκμεταλλεύεται την ευκολοπιστία του συνομιλητή της και αφού τον χρησιμοποιεί για να μάθει όσα χρειάζεται, στη συνέχεια τον διώχνει με έντεχνο τρόπο, λέγοντάς του ότι κινδυνεύει από τον Θεοκλύμενο (Εὐρ. Έλ. 76-163). Ενώ στην αρχή της συνάντησής τους ο Τεύκρος εξοργίζεται, βλέποντάς την και είναι έτοιμος να βιαιοπραγήσει, στο τέλος του διαλόγου τους ο Έλληνας πολεμιστής της εύχεται κάθε καλό και αναγνωρίζει την καλοσύνη της. Είναι φανερό ότι η Ελένη γνωρίζει καλά πώς πρέπει να συμπεριφερθεί σε έναν άνδρα. Μετά τις αποκαλύψεις του αγγελιαφόρου, ο Μενέλαος πείθεται για την ύπαρξη του ειδώλου και το ζευγάρι προσπαθεί να βρει τρόπο διαφυγής. Η Ελένη λέει στον σύζυγό της ότι μια δυσκολία ξεπερνιέται μόνο με δόλο (Εὐρ. Έλ. 813). Η ηρωίδα παρουσιάζεται ως μία δυναμική γυναίκα με ισχυρή προσωπικότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από ψυχραιμία, ορθολογισμό και ικανότητα να βρίσκει λύσεις ακόμα και στις πιο δύσκολες περιστάσεις. Παρά το γεγονός ότι κατακλύζεται από συναισθήματα απελπισίας και φόβου, χρησιμοποιεί τη γυναικεία της λογική και διαχειρίζεται την κατάσταση με στρατηγική. Η Ελένη επιστρατεύει τα γυναικεία μέσα για την προσέγγιση του Μενελάου και του ζητά, ως άνδρας, να προτείνει εκείνος το σχέδιο της απόδρασής τους (Εὐρ. Έλ. 1033-1034). Η Ελένη με πονηριά δίνει προβάδισμα στον σύζυγό της, γνωρίζοντας ότι εκείνος θα αποδειχθεί ανίκανος να σκεφτεί κάποια έξυπνη λύση για να δώσει τέλος στο αδιέξοδό τους. Η ηρωίδα ξετυλίγει το δόλιο και καλοσχεδιασμένο της πλάνο. Από τις λεπτομέρειες της σκευωρίας της, είναι εμφανές ότι η Ελένη τα έχει σκεφτεί όλα από την αρχή. Ξεκίνα να ξεδιπλώνει τη σύλληψή της με τη φράση: *ἄκουσον, ἦν τι καὶ γυνὴ λέξει σοφόν* (Εὐρ. Έλ. 1049), θέλοντας έξυπνα να αποδείξει ότι, ως γυναίκα, είναι κατώτερη και ίσως να μην είναι

σωστές οι σκέψεις της. Η Ελένη πετυχαίνει τον σκοπό της· ακολουθούν το δικό της σχέδιο χωρίς να πληγεί ο ανδρικός εγωισμός του Μενελάου.¹³⁹

Η Ελένη σχεδιάζει την πλεκτάνη της χωρίς κανέναν ηθικό φραγμό. Αυτή η αδίστακτη γυναίκα θυμίζει περισσότερο την ηρωίδα της ομηρικής παράδοσης, εξαιτίας της οποίας ξέσπασε ο πόλεμος στην Τροία. Ο Ευριπίδης σε αυτό το σημείο παντρεύει το κλασικό με το μοντέρνο, τον παραδοσιακό μύθο με την τραγωδία του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, σε μια προσωπικότητα που εμπεριέχει όλες τις αρετές και τα ελαττώματα μιας γυναίκας. Η Ελένη δεν φαίνεται πουθενά να έχει ενδιασμούς ή να αμφιταλαντεύεται για το αν είναι σωστό ή δίκαιο να εξαπατηθεί με αυτόν τον τρόπο Θεοκλύμενος. Το μόνο που την ενδιαφέρει είναι η σωτηρία και δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει ακόμα και τους θεούς, επικαλούμενη τα ταφικά έθιμα των Ελλήνων και έχοντας ήδη πείσει μια μάντισσα να συνεργαστεί μαζί της. Ο Θεοκλύμενος βρίσκεται στην απόλυτη πλάνη, ενώ οι θεατές γνωρίζουν την αλήθεια. Η άγνοια του Θεοκλύμενου, εκτός από τραγικό πρόσωπο, τον κάνει να φαίνεται και ανόητος. Ωστόσο, είναι εντυπωσιακό ότι ο Ευριπίδης καταφέρνει να αποφύγει τη δυσαρέσκεια του κοινού στο άκουσμα αυτής της πρωτόγνωρης δολοπλοκίας. Ο ποιητής έχει φροντίσει να παρουσιαστεί η ηρωίδα του τόσο δυστυχισμένη και αδικημένη, που τελικά οι θεατές νιώθουν κάθαρση, όταν φαίνεται να υπάρχει κάποια ελπίδα λύτρωσης από τα βάσανά της, ακόμα και αν τα μέσα είναι ύπουλα.¹⁴⁰ Την ανακούφιση του κοινού θα μπορούσε να εξηγήσει και το θέμα της καταγωγής. Ο Θεοκλύμενος είναι βάρβαρος, οπότε στην κοινή συνείδηση ανόητος, απολίτιστος και κατώτερος, απέναντι σε μια δαιμονική και ευφυή Ελληνίδα.

Η Ελένη ξετυλίγει το υποκριτικό της ταλέντο χωρίς καμία συστολή. Προκειμένου να φανεί ρεαλιστική η ιστορία της, εμφανίζεται στη σκηνή με μαύρα ρούχα, κομμένα μαλλιά και δάκρυα στα μάτια (Εὐρ. Ἐλ. 1186-1190). Ξεκινά με την ψευδή είδηση του θανάτου του Μενελάου, ενώ παράλληλα ανακοινώνει στον Θεοκλύμενο την απόφασή της να γίνει πλέον σύζυγός του.¹⁴¹ Ο Θεοκλύμενος, όμως, δεν αποδεικνύεται τόσο ευκολόπιστος όσο ο Τεύκρος. Στον βασιλιά κάνει εντύπωση αυτή η μεταστροφή της Ελένης και ζητά επίμονα διευκρινίσεις για όσα ακούει. Ωστόσο, η Ελένη έχει έτοιμες όλες τις απαντήσεις. Ο Μενέλαος πνίγηκε στη θάλασσα και η Ελένη οφείλει να τηρήσει τα ελληνικά έθιμα ταφής, σύμφωνα με τα οποία πρέπει να σκορπιστούν δώρα στο

---

¹³⁹ Λαδά (2016) 73.

¹⁴⁰ Λαδά (2016) 89. Η Ελένη δεν έχει ως συνενόχους της μόνο τους χαρακτήρες του έργου, αλλά και τους θεατές και τους μεταγενέστερους μελετητές.

¹⁴¹ Λαδά (2016) 90. Η Ελένη εκμεταλλεύεται την υπόσχεση της Θεονόης να αποκρύψει την αλήθεια από τον αδερφό της και φτάνει στο σημείο να δώσει στον Θεοκλύμενο μια ψεύτικη διαβεβαίωση γάμου.

σημείο του ναυαγίου. Ο Μενέλαος, που όλη αυτήν την ώρα είναι παρών, παριστάνει, σύμφωνα με τις οδηγίες της Ελένης, τον σύντροφο του νεκρού και αυτόπτη μάρτυρα των γεγονότων και εξηγεί στον Θεοκλύμενο τις διαδικαστικές λεπτομέρειες της προσφοράς, υπογραμμίζοντας ότι είναι καθήκον της συζύγου του νεκρού να πάρει μέρος στην ταφή (Εὐρ. Έλ. 1274-1277). Ο Θεοκλύμενος, παρά τις αρχικές του αναστολές, τελικά πείθεται από το ζευγάρι και άθελά του γίνεται βοηθός στην απόδραση της μελλοντικής του συζύγου. Για την Ελένη, κανένας αντίπαλος δεν είναι δύσκολος. Κατεύνασε τον θυμό του Τεύκρου, διαχειρίστηκε τον Μενέλαο, έκανε τους θεατές να τη συμπαθήσουν και τώρα πείθει τον βασιλιά της χώρας για την ύπαρξη ενός εικονικού τάφου στη μέση της θάλασσας. Η γυναίκα αυτή δρα σαν μάγισσα και κανείς δεν μπορεί να της αντισταθεί. Εντοπίζει τα τρωτά σημεία του συνομιλητή της και τα χρησιμοποιεί προς όφελός της. Ακόμα και το κοινό, που γνωρίζει την αλήθεια, αφήνεται στα λόγια της, επιθυμώντας σχεδόν να παραπλανηθεί από τα πονηρά της κόλπα.

Ο Ευριπίδης παρουσιάζει τη δύναμη του γυναικείου μυαλού. Οι θεατές διαπιστώνουν ότι μια γυναίκα δεν χρειάζεται να είναι άπιστη για να γίνει επικίνδυνη. Αν και ο χαρακτήρας της ηρωίδας παραπέμπει στην Πηνελόπη του Ομήρου, εξακολουθεί να προκαλεί ερωτικά πάθη και να εξαπατά τους ανθρώπους. Η Ελένη του Ευριπίδη αποδεικνύει ότι κάθε γυναίκα δημιουργεί προβλήματα και είναι από τη φύση της ικανή για κάθε είδους καταστροφή.¹⁴² Η παραδοσιακή Ελένη, που μισούν όλοι, είναι μια πλαστή ιδέα, ένα σύννεφο που χάθηκε και δεν μπορεί να βλάψει κανέναν πια. Η αληθινή όμως, το σύμβολο της πίστης και της ηθικής, αποδεικνύεται ακόμα πιο καταστροφική στα μάτια των ανδρών, ακριβώς επειδή είναι αγνή. Επιβεβαιώνεται ότι μια γυναίκα που δρα κατά βούληση, χωρίς την ανδρική επιτήρηση μπορεί να προκαλέσει το χάος.¹⁴³

Στην *Ελένη*, ο Ευριπίδης, όπως συνηθίζει να κάνει, ανατρέπει τα κοινωνικά στερεότυπα και τοποθετεί μια γυναίκα στο προσκήνιο της δράσης, μετατρέποντας τους αρσενικούς χαρακτήρες σε δευτερεύοντα πρόσωπα. Η Ελένη, αναμφίβολα, κατευθύνει τη δράση των άλλων χαρακτήρων και διαμορφώνει την εξέλιξη του έργου από την αρχή μέχρι το τέλος. Ο Μενέλαος, μετά από παρότρυνση της συζύγου του, αναλαμβάνει την κατάστρωση του σχεδίου, γιατί ως άνδρας πρέπει να έχει τον πρώτο λόγο. Τελικά, όμως, αποδεικνύεται υποδεέστερος, αφού του διαφεύγουν βασικές παράμετροι και οι προτάσεις του είναι ανεφάρμοστες (Εὐρ. Έλ. 1039-1048). Φυσικά, στην πράξη εμφανίζεται ετοιμόλογος και καταφέρνει να πείσει τον Θεοκλύμενο. Ωστόσο,

---

¹⁴² Allan (2008) 51.

¹⁴³ Allan (2008) 55.

το κοινό γνωρίζει καλά ότι ο Μενέλαος ακολουθεί απλώς κατά γράμμα το δαιμονικό σχέδιο της Ελένης.¹⁴⁴

Από την πρώτη στιγμή της εμφάνισής του στη σκηνή, οι θεατές παρακολουθούν με αμηχανία τη φιγούρα του Μενελάου. Ο άνδρας καταφθάνει ταλαιπωρημένος, φορώντας караβόπανα για να καλύψει τη γύμνια του και δεν θυμίζει σε τίποτα τον ένδοξο βασιλιά της Σπάρτης (Εὐρ. *Ἐλ.* 408-424). Η εικόνα του Μενελάου παραπέμπει σε ζητιάνο και προσδίδει κωμικά στοιχεία στον χαρακτήρα του. Τα πράγματα γίνονται ακόμη χειρότερα, όταν στη συνέχεια ο Μενέλαος, προσπαθώντας να βρει βοήθεια στην ξένη χώρα, χτυπά την πόρτα του παλατιού και έρχεται αντιμέτωπος με μια επιθετική γερόντισσα που εκτελεί χρέη θυρωρού (Εὐρ. *Ἐλ.* 437-458). Η κατώτερης καταγωγής υπηρέτρια του παλατιού, διώχνει, σπρώχνει και προσβάλλει τον Μενέλαο. Η εικόνα έρχεται σε πλήρη αντίθεση με αυτήν του γενναίου πολεμιστή της Τροίας, την οποία έχει στο μυαλό του ο μέσος Αθηναίος. Ο αντιηρωικός Μενέλαος του Ευριπίδη δέχεται την επίθεση της γερόντισσας, χωρίς να αντιδρά, αλλά σχεδόν παρακαλώντας την να τον συμπονέσει. Όταν μένει μόνος του στη σκηνή, ο ήρωας δηλώνει ότι, εάν ο Θεοκλύμενος είναι αρκετά σκληρός, θα τρέξει να κρυφτεί για να γλιτώσει (Εὐρ. *Ἐλ.* 506-507). Σε αυτήν την τραγωδία, ο Μενέλαος δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένας άτολμος και θρασύδειλος άνδρας.¹⁴⁵

Ο Ευριπίδης συνειδητά αποδομεί έναν ισχυρό ανδρικό χαρακτήρα, όπως αυτόν του Μενελάου, θέλοντας να ανατρέψει τους ρόλους των φύλων και να υπονομεύσει το ηρωικό ιδεώδες, τοποθετώντας στην κορυφή της υπόθεσης τη γυναικεία δράση.¹⁴⁶ Πρέπει να σημειωθεί ότι το κοινό, αμέσως μετά τον Μενέλαο, θα παρακολουθήσει την εξαπάτηση του Θεοκλύμενου. Πρόκειται για ακόμα έναν βασιλιά, που θα χάσει το κύρος του εξαιτίας της Ελένης. Το έργο του Ευριπίδη συνδιαλέγεται με τα παραδοσιακά λογοτεχνικά έργα και η επιτυχία της τραγωδίας του οφείλεται ακριβώς σε αυτήν την υπέρβαση των ορίων του φύλου, τοποθετημένη με τέχνη στα θεμέλια της κλασικής μυθοπλασίας.¹⁴⁷

Η Ελένη του Ευριπίδη είναι μια τυπική γυναίκα της εποχής της. Εμφανίζεται με όλα τα προνόμια της ιδανικής γυναικείας φιγούρας: ευγενική καταγωγή, αριστοκρατική εμφάνιση, ηθική

---

¹⁴⁴ Λαδά (2016) 72-73.

¹⁴⁵ Summons (2005) 10-11. Πρέπει να σημειωθεί, ότι μέσα στο έργο υπάρχουν σημεία, στα οποία ο Μενέλαος προσπαθεί να σώσει την τραυματισμένη του εικόνα. Ένα από αυτά είναι ο διάλογός του με τη Θεονόη, όταν δηλώνει στη μάντισσα ότι δεν έχει σκοπό να πέσει στα γόνατα για να την παρακαλέσει, ούτε να κλάψει, γιατί έτσι θα ντρόπιαζε το πολεμικό του έργο στην Τροία. (Εὐρ. *Ἐλ.* 947- 953).

¹⁴⁶ Ρίζου (2020) 61.

¹⁴⁷ Summons (2005) 13.

σκέψη, σύνεση και υποταγή στους άνδρες. Μια γυναίκα, όμως έχει πάντα τη σκοτεινή πλευρά της. Έτσι, η Ελένη δεν αργεί να αποδειχθεί πονηρή, διπλωμάτισσα και πανούργα. Η «καινή» Ελένη τελικά δεν διαφέρει κατά πολύ από αυτήν την επικίνδυνη ηρωίδα που γνωρίζει ήδη το κοινό. Η Ελένη σε κάθε περίπτωση βγαίνει κερδισμένη στο τέλος. Οι άνδρες πάντα συγχωρούν μια σαγηνευτική γυναίκα.

Συμπεράσματα

Κατόπιν αυτής της μελέτης, συμπεραίνω ότι το θέμα της γυναικείας δράσης απασχόλησε έντονα τους άνδρες κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα. Αυτό αποδεικνύεται από τον χώρο που έδωσαν στις γυναίκες οι άνδρες ποιητές. Η αλήθεια είναι ότι την πραγματική άποψη των γυναικών δεν μπορεί κανείς να τη γνωρίζει με βεβαιότητα, αφού η φωνή τους δεν ακούγεται πουθενά με ξεκάθαρο τρόπο. Οι άνδρες αποφάσισαν να τις απομονώσουν, να τις εκπαιδεύσουν να σωπαίνουν και να υποτάσσονται και οι ίδιοι αυτοί άνδρες τις έκαναν πρωταγωνίστριες των θεατρικών παραστάσεων, δίνοντάς τους λόγο, πυγμή και το δικαίωμα να αντιστέκονται.

Ο Ευριπίδης μεταπλάθει σε τέτοιο βαθμό τον μύθο της Ελένης, ώστε αποθεώνεται η γυναικεία πονηριά εις βάρος της ανδρικής αφέλειας. Η τραγική, πλέον, μορφή της Ελένης κινείται έξω από τον ρόλο της και τα προκαθορισμένα όρια, που έχει ως γυναίκα. Βέβαια, η ηρωίδα σε τελική ανάλυση δρα με γνώμονα την υπεράσπιση του οίκου της και την εξασφάλιση της επιστροφής της σε αυτόν. Κατά συνέπεια, θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει ότι ο Ευριπίδης, από τη μια πλευρά, επιβεβαιώνει τον σκοτεινό τρόπο δράσης της γυναίκας και από την άλλη, υποστηρίζει ότι αυτόν ακριβώς τον κατακριτέο τρόπο οι γυναίκες μπορούν να χρησιμοποιήσουν και για την επίτευξη του «καλού». Όσο πανούργα, επικίνδυνη και ανήθικη κι αν είναι η Ελένη, σίγουρα είναι έξυπνη και ικανή. Πρόκειται για μια γυναίκα που κανείς δεν θα ήθελε να κάνει εχθρό, πολλοί όμως θα την ήθελαν για σύμμαχο.

Ως εκ τούτου, όσον αφορά την προβολή των φύλων, θεωρώ πως ο ποιητής υπογραμμίζει ότι οι γυναίκες, ακόμα κι αν διακρίνονται από τη φύση τους με τα αρνητικά χαρακτηριστικά που τους καταλογίζουν, είναι πλάσματα χαρισματικά και η κοινωνία οφείλει να τις βγάλει από την φυλακή που τις έχει καταδικάσει να ζουν. Ο Ευριπίδης δίνει την ευκαιρία στον Αθηναίο να παρατηρήσει ότι μια γυναίκα μπορεί να βιώσει έντονα συναισθήματα, να νιώσει πόνο, ματαίωση, ταπείνωση, να υπερασπιστεί μέχρι θανάτου τον άνδρα που αγαπάει και να εκδικηθεί με μανία αυτόν που θα προσπαθήσει να την αδικήσει. Η γυναίκα της αρχαίας Ελλάδας, αν είχε την ευκαιρία να ζήσει, σίγουρα θα το έκανε με πάθος. Η οπτική αυτή φαντάζομαι ότι, σε πρώτο επίπεδο, τρομάζει τα αρσενικά που παρακολουθούν την παράσταση. Όμως, όπως η Ελένη καταφέρνει να ξεγελάσει και να κατευνάσει τις ανησυχίες των χαρακτήρων των τραγωδιών, με τον ίδιο τρόπο καταφέρνει να καθησυχάσει και τους θεατές, οι οποίοι τελικά γοητεύονται και παραδέχονται ότι θα επιθυμούσαν να γνωρίσουν τη δική τους Ελένη.

Εν κατακλείδι, η Ελένη σε κάθε μία από τις ευριπίδειες τραγωδίες που μελετήθηκαν ξεπερνά τα όρια του γυναικείου φύλου. Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο ότι είτε αθώα είτε ένοχη παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά τα οποία σχετίζονται με τη γυναικεία της φύση. Ακόμα και τις στιγμές που προσφέρει φροντίδα και προστασία στον σύζυγο της, σκιαγραφείται ανελέητη και καταστροφική. Μοιάζει σαν να μη ξέρει μία γυναίκα άλλον τρόπο να δράσει και επιλέγει πάντοτε τον δρόμο της εκδίκησης και της εξαπάτησης. Η Ελένη εμφανίζεται στον Ευριπίδη άλλοτε ως άπιστη και άλλοτε ως αφοσιωμένη σύζυγος. Τελικά, όμως, ο χαρακτήρας και ο τρόπος σκέψης της δεν διαφοροποιούνται ιδιαίτερα. Το γυναικείο μυαλό είναι πάντοτε πιο εφευρετικό και πιο πονηρό από το ανδρικό και οι άνδρες έχουν συμβιβαστεί με την ιδέα ότι οποιαδήποτε γυναίκα μπορεί να γίνει επικίνδυνη. Το *είναι* και το *φαίνεται* στον Ευριπίδη δεν αφορά μόνο στην πραγματική Ελένη και το είδωλό της. Η διάκριση ανάμεσα στην ουσία και στα φαινόμενα υπογραμμίζεται και στον ίδιο τον χαρακτήρα της ηρωίδας, η οποία αρχικά παρουσιάζεται ως αδικημένη, πιστή και ενάρετη και στη συνέχεια αποδεικνύεται υστερόβουλη και παμπόνηρη.

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία Πηγών

Γκιργκένης, Σ. (2001), *Ησίοδος: Έργα και Ημέρες, Θεογονία, η Ασπίδα του Ηρακλή. Μαρτυρίες για τη ζωή και τα έργα του*, Θεσσαλονίκη.

Γουδή, Δ. Ν. (1999), *Ευριπίδου Ιφιγένεια εν Αυλίδι – Ιφιγένεια εν Ταύροις*, Αθήνα.

Θωμά, Μ. – Παπαθωμάς, Α. (2021), *Άνδρός τελείου δδμ' επιστρεφωμένου, Η τραγωδία Αγαμέμνων του Αισχύλου*, Αθήνα.

Μαυρόπουλος, Θ. Γ. (2007), *Ευριπίδης Ανδρομάχη*, Θεσσαλονίκη.

Μπελιές, Ε. (1998), *Ευριπίδου Τρωάδες*, Αθήνα.

Ρεγκάκος, Α. (2004), *Ομήρου Οδύσσεια, Τόμος Α', Ραψωδίες Α-Θ*, Αθήνα.

Σάκαλης, Ι. (2005), *Ευριπίδου Ιππόλυτος*, Αθήνα.

Στεφανής, Α. Δ. (1999), *Ευριπίδου Εκάβη*, Μετάφραση: Μύρης, Κ. Χ., Αθήνα.

Φραγκούλης, Α. (2000), *Ευριπίδου Ελένη*, Μετάφραση: Μύρης, Κ. Χ., Αθήνα.

Φραγκούλης, Α. (2002), *Αριστοφάνους Θεσμοφοριάζουσαι*, Μετάφραση: Μύρης, Κ. Χ., Αθήνα.

Χουρμουζιάδης, Ν. Χ. (2009), *Ευριπίδου Ηλέκτρα*, Αθήνα.

Page, D. L. (2013), *Ευριπίδη Μήδεια*, Μετάφραση: Γιατρομανωλάκης, Γ., Αθήνα.

Δευτερογενής Βιβλιογραφία

Αδαμοπούλου, Μ. (2019), *Όψεις του γυναικείου φύλου στην αρχαία ελληνική τραγωδία: Μήδεια, Κλυταιμνήστρα, Φαίδρα* (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Καλαμάτα.

Αθανασοπούλου, Ε. (2020), *Ο ρόλος της γυναίκας στον αγώνα λόγων της ευριπίδειας τραγωδίας (Μήδεια, Εκάβη, Τρωάδες, Ηλέκτρα)* (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Καλαμάτα.

Καράγιωργα-Σταθακοπούλου, Θ. (2014), Μεσσηνία-Λακωνία, στο: Κακριδής, Ι. Θ. (επιμ.) – Ρούσσοι, Ε. Ν. – Καράγιωργα-Σταθακοπούλου, Θ. – Παπαχατζής, Ν. – Κακριδή, Ο. – Ντούσκου-Τζαχίλη, Ι. – Κακριδής, Φ. Ι. – Κακριδή, Ε. – Κοπιδάκης, Μ. – Νικήτας, Δ. – Παπαρρήγα, Α. – Δρακωνάκη-Καζαντζάκη Ε. – Μισαηλίδου, Β. – Κοντογιάννης, Α. – Ανδρονίκου, Α. – Παναγιωτάτου, Α. – Ιακώβ, Δ. – Μαυραγάνη, Α. & Σωτηρούδης, Π. (2014), *Ελληνική Μυθολογία - Οι Ήρωες*, τ. Γ', μ. Β' (σ.203-223), Αθήνα.

Κατσουρίνη, Π. (2019), *Τα ανδρικά χαρακτηριστικά στις ηρωίδες του Ευριπίδη: Ηλέκτρα, Ανδρομάχη, Μήδεια και Εκάβη* (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Ρόδος.

Λαδά, Η. Π. (2016), *Οι ιδέες στην Έλένη του Ευριπίδη* (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Καλαμάτα.

Παπαδοπούλου, Ε. Δ. (2018), *Κοινωνικοί ρόλοι και γυναίκες-ηρωίδες στο αρχαίο ελληνικό δράμα* (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Μυτιλήνη.

Ρίζου, Π. Δ. (2020), *Ο ρόλος της γυναίκας στα ομηρικά έπη και στις τραγωδίες του Ευριπίδη* (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Καλαμάτα.

Allan, W. (2008), *Euripides Helen*, Cambridge.

Blondell, R. – Gamel, M. K. – Rabinowitz, N. S. & Zweig, B. (1999), *Women on the Edge, Four Plays by Euripides: Alcestis, Medea, Helen, Iphigenia at Aulis*, Νέα Υόρκη.

Boulter, P. N. (1966), "'Sophia" and "Sophrosyne" in Euripides' "Andromache"', *Phoenix* 20:51-58.

Chong-Gossard, J. H. K. & Li, L. (2018), Euripidean Women and Internalized Misogyny: Agones in Troades, Electra, and Andromache, στο βιβλίο: Pratt, L. & Sampson, C. M. (2018), *Engaging Classical Texts in the Contemporary World: From Narratology to Reception*, United States.

Gellie, G. (1986), Helen in the Trojan Women, στο βιβλίο: Betts, J. H. – Hooker, J.T. – Green, J.R. (1986), *Studies in Honour of T.B.L. Webster*, Volume one, Bristol.

Goff, B. (2009), *Euripides: Trojan Women*, Λονδίνο.

Goldhill, S. (2008), *Αισχύλου Ορέστεια*, Μετάφραση: Αργύρης Παπασυριόπουλος, Αθήνα.

Karen, M. & Funke, A. (2013), *Euripides and Gender: The Difference the Fragments Make*, Washington.

Kovacs, D. (2018), *Euripides Troades*, Oxford.

Kyriakou, P. (1997), "All in the Family: Present and Past in Euripides' "Andromache"', *Mnemosyne* 50:7-26.

Lloyd, M. (1984), "The Helen Scene in Euripides' Troades", *The Classical Quarterly* 34:303-313.

Luschnig, C. A. E. (1971), "Euripides' "Trojan Women:" All is Vanity", *The Classical World* 65:8-12.

March, J. R. (1990), *Euripides the misogynist?*, στο βιβλίο: Powell, A. (επίμ.), *Euripides, Women and Sexuality*, Λονδίνο.

Marshall, C. W. (2014), *The Structure and Performance of Euripides' Helen*, Cambridge.

Mossé, C. (2002), *Η γυναίκα στην Αρχαία Ελλάδα*, Μετάφραση: Α. Στεφανής, Αθήνα.

Pace, G. (2018), “Personaggi femminili in ‘esilio’ nelle tragedie euripidee del ciclo troiano”, *Lexis* 36:119-134.

Roisman, H. M. & Luschnig, C. A. E. (2011), *Euripides’ Electra*, Oklahoma.

Roisman, H. M. (2023), *Euripides: Andromache*, Λονδίνο.

Rozokoki, A. (2011), “The Significance of the Ancestry and Eastern Origins of Helen of Sparta”, *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 98:35-69.

Reinsberg, C. (1999), *Γάμος, Εταίρες και Παιδευαστία στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα.

Scodel, R. (1998), “The Captive's Dilemma: Sexual Acquiescence in Euripides Hecuba and Troades”, *Harvard Studies in Classical Philology* 98:137-154.

Summons, B. (2005), “Gender Reversal in Greek Tragedy”, *Pegasus* 48:10-14.

Winnington-Ingram, R. P. (1948), “Clytemnestra and the Vote of Athena”, *The Journal of Hellenic Studies* 68:130-147.

Wolfie, R.M.E. (2009), “Woman, Tyrant, Mother, Murderess: An Exploration of The Mythic Character of Clytemnestra in all Her Forms”, *Women's Studies*, 38:6, 692-719, 22 July. Διαθέσιμο στο: <http://dx.doi.org/10.1080/00497870903021554>.